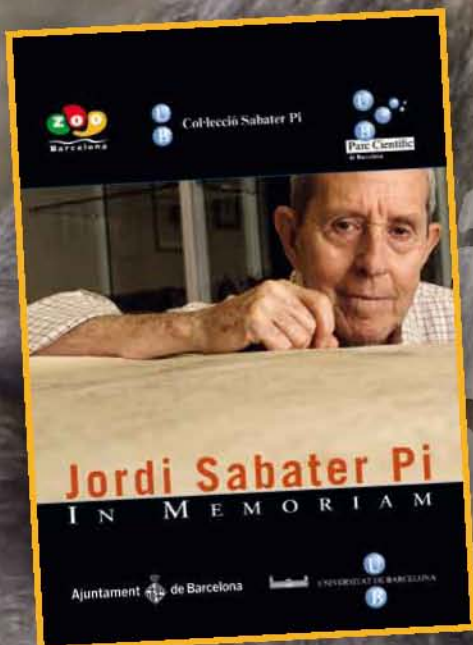

zoo oh!

3 / 2009 Revista del Zoo de Barcelona

Lliurament de
les Beques de
Recerca i Premis
de Batxillerat
Floquet de Neu

ESPECIAL
Jordi Sabater Pi
In Memoriam

B:SM

Ajuntament de Barcelona

Col·labora amb
Colabora con / Supports

Ens vols conèixer a fons?

Zoo de Barcelona, milers d'històries cada dia!

CAMPANYA EAZA 2009 - THE DIRTY DOZEN

Membre de
Membres de

Son oficial de
State oficial de

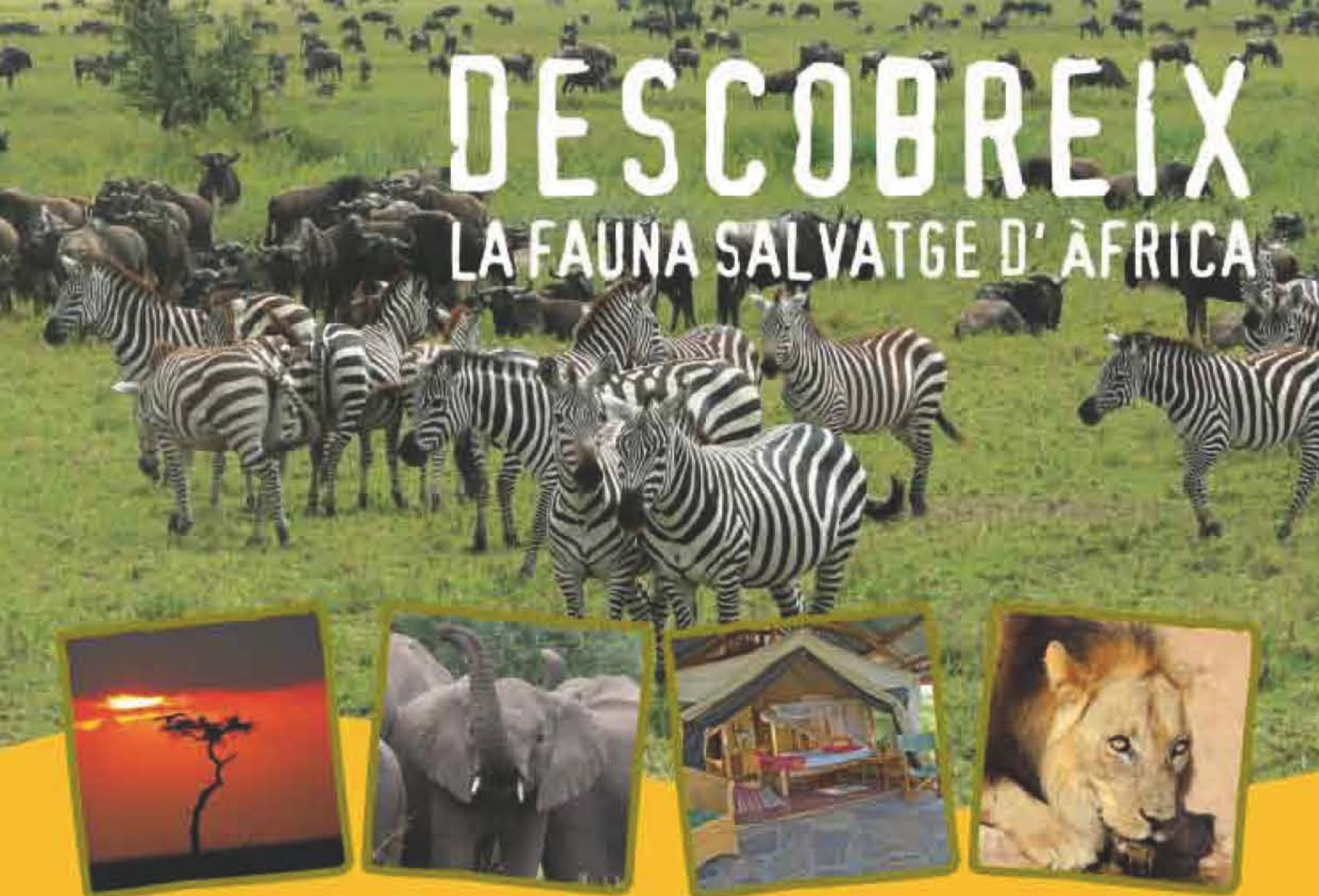
B:SM

Ajuntament de Barcelona

DESCOBREIX

LA FAUNA SALVATGE D'ÀFRICA

TANZÀNIA LA TEVA PROPERA AVENTURA!

Prepara't per a descobrir un dels llocs més màgics del planeta, la sabana africana, un increïble safari en 4x4 on us endinsareu en els grans parcs del nord de Tanzània, Serengeti, Ngorongoro, Tarangire i Manyara per observar tota la naturalesa i la fauna que viuen en ells. Elefants, girafes, zebres, lleons, guepards, gaseles, lleopards i molts més seran els protagonistes d'aquesta gran aventura. A més de visitar un poblat Masai, on coneixereu tots els costums d'aquesta tribu ancestral.

UN VIATGE INOLVIDABLE PER A TOTA LA FAMÍLIA!

ITINERARI		
Dia 1: Vol	Dia 4: Ngorongoro	Dia 7: Manyara
Dia 2: Aushu	Dia 5: P.N. Serengeti	Dia 8: Vol a Barcelona o Zanzibar
Dia 3: P.N. Tarangire	Dia 6: P.N. Serengeti	Dia 9: Arribada a Barcelona o Zanzibar

PREU PER PERSONA 1.990 EUROS

EXTENSIÓ ZANZIBAR 4 DIES/3 NITS: 400 euros. Després del safari submergeix-te i relaxa't a Zanzibar amb les seves platges de sorra blanca i aigües color turquesa. Podràs gaudir d'una excursió amb barca per observar fent snorkeling als dofins que viuen en aquestes aigües.

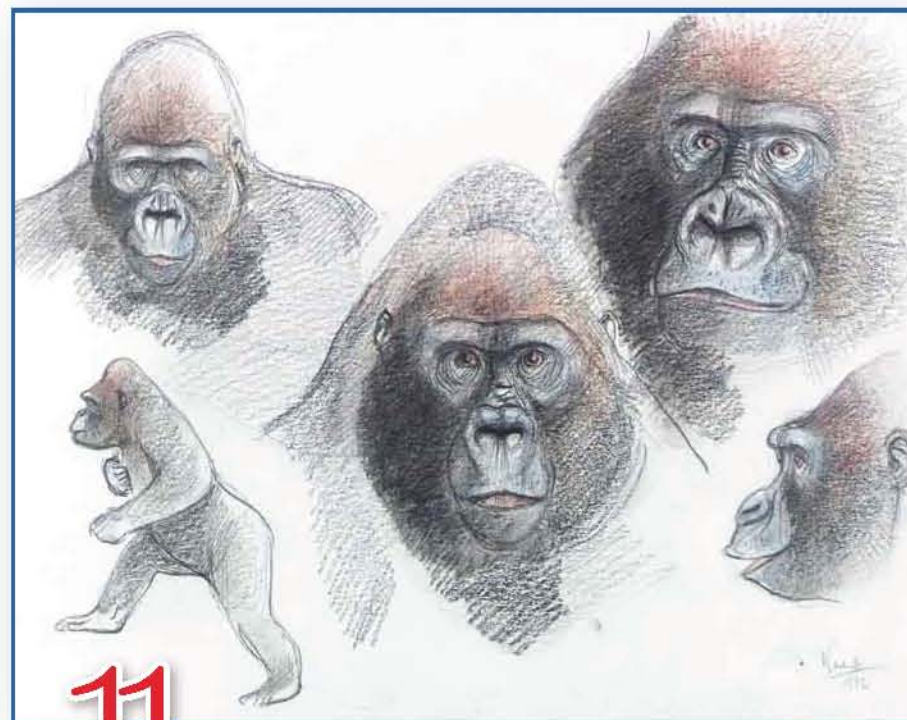
INCLOU: vol internacional amb taxes incloses, assegurança de viatge, safari en 4x4 exclusiu per a màxim 4 persones en cada cotxe (excepte famílies o amics), vègim passió completa en tot l'itinerari (excepte extensió Zanzibar allotjament i esmorzar), tots els trasllats i recollides en els aeroports, guies experimentats de parla hispana, totes les entrades dels parcs, totes les visites descrites en l'itinerari, vol a Zanzibar amb taxes incloses en l'extensió Zanzibar.

A CONSULTAR: descomptes nens fins a 16 anys, descomptes habitacions triples, suplement en el cas de grup mínim, suplement habitació individual, dates de sortida, places màximes en cada sortida, suplement per dates de sortida.

ZOOCLUB BARCELONA: Tel. 93 225 67 86 - zooclub@bsmsa.es
 TABIASAFARIS: C/Presó, 9 Àtic - 43201 Reus - Tel. 977 345 088 - Mov. 670 682 533/667 569 696 - www.tabiasafaris.com - www.tabiasafaris.es.tl

Sumari

3 / 2009

11

7 El nostre Zoo
Les novetats del Zoo

11 Especial
Jordi Sabater Pi. In Memoriam

35 Fítxa botànica
La magnòlia

36 Educació
Cursos i activitats

38 Quadern de camp
Dunes

40 Zoo-Club
Avantatges per a socis

42 Col·laboren

Els zos europeus són igual de divertits que el nostre, no tenim res que envejar!

35

40

Odont[®]
QUALITY
CLÍNQUES DENTALS

CONDICIONS ESPECIALS
SOCIS I FAMILIARS

UNA BOCA SANA I CUIDADA...
i segueix amb la teva vida

Si ets soci del ZOO CLUB BARCELONA, ara tu i els teus familiars podreu gaudir de serveis gratuïts i preus especials a les clíniques dentals Odontquality

**5 CLÍNQUES
AMB TOTES LES
ESPECIALITATS**

SERVEIS GRATUÏTS

Visita i diagnòstic odontologia general
Diagnòstic d'ortodòncies (aparells correctors)
Fluoritzacions
Radiografies intrabucals
Diagnòstic implantològic

SERVEIS A PREU FIX

Higiene bucal (neteja + revisió per sessió): **20€**
Extracció simple de peces bucals: **20€**

FINANÇAMENT SENSE INTERESSOS

BARCELONA:
Roger de Flor, 271
Tel.: 93 459 06 07

HOSPITALET:
Av. Ponent, 19
Tel.: 93 448 21 23

SABADELL:
Via Alexandra, 12 - 14
Tel.: 93 724 40 99

GIRONA:
Av. Sant Francesc 21, 3º A
Tel.: 972 41 02 05

FIGUERES:
Caamaño 4, 1º 2º
Tel.: 972 67 29 28

I A MÉS 25% DESCOMPTE EN LA RESTA DE TRACTAMENTS

www.odontquality.cat

A la memòria de Jordi Sabater Pi

El propassat mes d'agost, a l'edat de 87 anys, ens deixava el professor Sabater Pi. Eminent naturalista i etòleg, descobridor d'en Floquet de Neu, gran científic i gran amic del Zoo, on va treballar durant més de 25 anys i al qual va estar vinculat fins al final, un cop incorporat a temps complet a la Universitat.

El professor Sabater Pi ens deixa un llegat enorme que des de l'Ajuntament de Barcelona i el seu Zoo treballarem per preservar, doncs les seves aportacions i reflexions són un capital imprescindible per avançar en la recerca aplicada a la preservació i conservació del nostre patrimoni natural i faunístic i en la sensibilització de la col·lectivitat envers la seva fragilitat. Aquest llegat constitueix per a tot l'equip del Zoo una guia fonamental en el desenvolupament del Nou Model Zoològic.

El dossier monogràfic que dediquem en aquesta edició a la seva figura és un nou pas en aquesta direcció.

El desenvolupament del Programa de Recerca i Conservació 2009-2011, que avança decididament, esdevé, tot reprenent les paraules que l'Alcalde, Jordi Hereu, va pronunciar en l'homenatge que l'Ajuntament i la Universitat de Barcelona van retre el mes de novembre a Sabater Pi, la millor manera de continuar la seva gran tasca científica i acadèmica.

En un altre ordre de coses, continuen les actuacions de transformació de Ciutadella, amb les obres de la nova instal·lació de Dragons de Komodo i del nou punt verd, així com les millores al Temari i l'habilitació del nou Mira i Toca a la granja infantil i de construcció del Zoo Marí amb les obres de preparació de la plataforma i d'urbanització dels entorns del Zoo.

Finalment, pel que fa a l'impuls de noves activitats, em complau destacar-ne dues força significatives celebrades en aquest darrer període, l'exposició fotogràfica Salvatges, amb una molt bona factura estètica i que ens interpel·la a tots a seguir treballant per a la preservació dels hàbitats i els animals que es mostren, i de l'altra la participació del Zoo en la Festa Súper-3 de TV3, amb un estand molt novedós orientat a apropar al gran públic i, especialment, als més menuts, a les amenaces dels goril·les.

Ignasi Cardelús i Fontdevila

President del Zoo de Barcelona

Realització i maquetació: RBA
Taller de Recerca i Disseny
Impressió: Primer Dipòsit Legal: B-30.671-98

B:SM Barcelona de Serveis Municipals
Gran Via Carles III, 85 bis
08028 Barcelona

Director del Zoo de Barcelona: Miquel Trepal
Directora Executiva Zoo-Ciutadella: Laura Agüera
Cap de Conservadors: Lluís Colom
Cap de Parc: Jordi Indiano
Cap de Serveis Generals: Jorge Cerrón

Editada per B:SM - Zoo de Barcelona

Parc de la Ciutadella, s/n · 08003-Barcelona · Telèfon: 93 225 67 80 · Fax: 93 221 38 53
e-mail: zoobarcelona@bsmsa.es · e-mail socis: zooclub@bsmsa.es www.zoobarcelona.com

Director: Rafael Cebrian

Cap de redacció: M. Neus Miró

Consell de redacció: Manel Aresté, Eulàlia Bohigas, Anna Costa, Marc Escobar, Jordi Fàbregas, Josep Garcia, Jordi Indiano, Àlex Mascarell, Mayra Nieto i M. Josep Virgos

Coordinació: Jordi Fàbregas

Fotografia: Anxiu Zoo, Jordi Fàbregas, Josep Mosketón, Àlex Mascarell, Juan Becares, Laura Rangel

ZOOCLUB Parc de la Ciutadella s/n · 08003-Barcelona · Telèfon: 93 225 67 86

El Zoo de Barcelona no es fa responsable de les opinions expressades pels seus col·laboradors. Prohibida la reproducció total o parcial del contingut d'aquesta publicació amb finalitats comercials, sigui quin sigui el mitjà o procés de reproducció, sense autorització de l'editor.

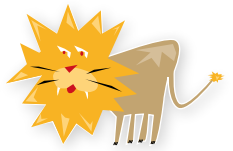

Ajuntament de Barcelona

100 %

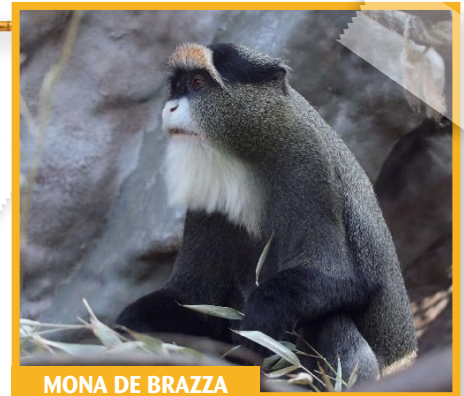
Noves arribades

OCELL SOL

LA GORIL·LA ZOEZI

MONA DE BRAZZA

GASELA MOHOR

D'entre les noves incorporacions, volem ressaltar les següents:

Una parella de becs de bota *Cochlearius cochlearius* i **una parella d'ocells sol** *Eurypyga helias*, que podreu veure a la primera instal·lació de l'Aviari.

De la Junta de Andalusia ens han enviat **tres voltors** *Gyps fulvus*, procedents d'un centre de recuperació, per integrar-los al nostre programa de reproducció.

També han arribat, per renovar els grups reproductors, **un mascle de mona de Brazza** *Cercopithecus neglectus*, que ens envien des del zoo de Beauval (França), i **dues femelles de gasela mohor** *Gazella dama mohor* que provenen del zoo de Munic (Alemanya).

L'arribada més significativa és la d'una **nova goril·la** *Gorilla*

gorilla gorilla, la Zoezi, que va arribar el 3 de novembre com a moviment recomanat dintre del programa europeu de cria en captivitat de goril·les (EEP). La Zoezi és una goril·la nascuda l'any 2000 al zoo d'Apenheul, a Holanda, i formarà part del grup del mascle Awali i les femelles Muni i Batanga, nétes d'en Floquet de Neu. 🐾

Conveni de col·laboració entre B:SM, Parcs i Jardins i la Diputació de Barcelona en relació amb el projecte de voluntariat de persones amb trastorns mentals al Zoo de Barcelona

El passat 7 de setembre es va signar un conveni de col·laboració entre aquestes tres institucions amb la finalitat de desenvolupar mètodes de rehabilitació per a persones amb trastorns mentals greus. Les tasques que realitzen al Zoo consisteixen en la cura i el manteniment, un dia a la setmana, de la zona enjardinada de la instal·lació del Palmerar, sempre sota la supervisió d'un responsable de Parcs i Jardins. Amb aquest projecte volem motivar i fer augmentar el nivell d'autoestima de les persones que pateixen aquests tipus de trastorns. 🐾

La Mònica

Aquest estiu ha nascut una femella de mangabei de coroneta blanca *Cercocebus atys lunulatus* que als pocs dies va haver de ser separada de la mare, la qual no tenia prou llet per alimentar-la. La petita, que es diu Mònica, va ser criada amb biberó pels cuidadors durant una setmana i després retornada a la mare, amb la qual ha crescut des de llavors integrada a la seva família. Els cuidadors van acostumar mare i filla a acostar-se plegades a la reixa del dormitori, perquè la petita pogués prendre el biberó sense haver-la de separar una altra vegada de la mare. El procés ha estat tot un èxit i actualment la Mònica és la nena consentida de la seva família, tal com podreu veure si us acosteu a la seva instal·lació. 🐾

Exposició «Salvajes» al Zoo

Entre el 28 d'octubre i el 19 de desembre es va poder visitar al Zoo l'exposició fotogràfica **SALVAJES**, que organitza l'editorial Lunwerg, que edita el llibre del mateix nom, amb el suport de la Fundació AXA i l'editorial Planeta.

Aquesta exposició, que va estar ubicada a la zona de la Dama del Paraigua, està formada per 70 espectaculars fotografies d'animals del fotògraf sud-africà Steve Bloom, seleccionades i comentades pel naturalista Joaquín Araújo. 🐾

El Dia Mundial dels Ocells al Zoo

SEO/BirdLife celebra des de fa més de 20 anys el Dia Mundial dels Ocells, amb centenars d'activitats i tallers arreu de Catalunya, de l'Estat i del món per donar a conèixer els ocells i la importància de la seva conservació.

Les institucions com el **ZOO de Barcelona** fan una doble tasca molt important: d'una banda, es desenvolupa tota una tasca de sensibilització i d'educació ambiental i, de l'altra, es realitzen programes de reproducció d'espècies en perill i programes de conservació en llibertat. Per això, durant el passat dia 4 d'octubre, al Zoo es van fer activitats gratuïtes per als nens i nenes que van venir a celebrar el dia amb nosaltres. Els nostres petits ornitòlegs van poder pintar-se la cara i disfressar-se com els seus ocells preferits, entre d'altres activitats. 🐾

Congressos de l'EAZA i de la WAZA

Entre els dies 15 i 19 de setembre es va celebrar a Copenhaguen (Dinamarca) la 30a edició del congrés anual de l'EAZA (European Association of Zoos and Aquaria), al que van assistir membres de la Direcció i l'Equip Tècnic. D'altra banda, el director del Zoo, Miquel Trepà, també va participar en la 64a edició del congrés de la WAZA (World Association of Zoos and Aquariums) que es va celebrar entre els dies 4 i 8 d'octubre a la ciutat de Saint Louis (EUA). 🐾

Tacugama

El passat 12 de novembre vam rebre al Zoo la visita del Bala Amara-sekaran, director i fundador del centre de Tacugama, un santuari de ximpanzés *Pan troglodytes verus* que es troba a Sierra Leone, i de la seva col·laboradora, la veterinària catalana Rosa Garriga. En aquest país, devastat per una guerra civil que ha durat gairebé 10 anys, Bala va iniciar el centre de rescat amb l'objectiu no només de salvar ximpanzés, sinó també de promoure l'educació, tot fent una important obra social entre la població local. Actualment, al centre viuen uns 100 ximpanzés que estan dintre del programa de recuperació. Aquest any el centre està realitzant un cens dels ximpanzés que queden en llibertat a Sierra Leone, projecte en què col·laboren diverses institucions, entre elles el Zoo de Barcelona. Aquest cens permetrà conèixer la distribució dels ximpanzés i es podran identificar els millors possibles punts per poder fer reintroducció en el futur, si es considera viable. La trobada va anar molt bé i esperem en el futur poder establir un conveni de col·laboració amb Tacugama que contempli temes d'investigació, educació i conservació a la zona. 🐾

1r curs d'Anellament Científic al Zoo

L'ICO (Institut Català d'Ornitologia), en col·laboració amb el Zoo de Barcelona, ha realitzat al Departament d'Educació un curs d'introducció a l'anellament científic, que té com a objectius donar a conèixer la disciplina científica del seguiment d'ocells amb anelles i formar nous anelladors. El curs, d'una duració de dues setmanes i en què han participat 15 persones, ha consistit en una sèrie de classes teòriques i unes altres de pràctiques. Una d'aquestes pràctiques s'ha fet al nostre Centre d'Anellament Científic del Zoo de Barcelona, on es van capturar diversos gavians per al seu anellament i estudi mitjançant la recollida de les diverses dades biomètriques. Si voleu més informació sobre futurs cursos d'anellament científic impartits per l'ICO, només cal que visiteu el seu web www.ornitologia.rg i us n'informeu. 🐾

Lliurament de les Beques de Recerca i Premis de Batxillerat Floquet de Neu

El passat dilluns 30 de novembre va tenir lloc al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona l'acte de lliurament de la Beca i Premis de Batxillerat Floquet de Neu 2009, les Beques del Programa de Recerca del Zoo, i es va concedir la Medalla d'Or de la Universitat de Barcelona, a títol pòstum, al professor Jordi Sabater Pi. L'acte va estar presidit conjuntament per Jordi Hereu, alcal-

de de Barcelona, i Dídac Ramírez, rector de la Universitat de Barcelona i hi van intervenir Ignasi Cardelús, delegat de Presidència i Relacions Institucionals i president del Zoo, Montserrat Colell, professora de la Facultat de Psicologia de la U.B., Lourdes Cirlot, vicerectora d'Arts, Cultura i Patrimoni de la UB i Oriol Sabater, fill de l'homenatjat. Enguany s'han concedit els següents premis i ajuts:

PREMI DE BATXILLERAT FLOQUET DE NEU 2009:

■ Marta Planas Lisboa, pel seu treball **"Estudi etològic d'una cria de ximpanzé"** dirigit pel tutor Jesús Arbós, del col·legi Llor de Sant Boi de Llobregat.

BECA FLOQUET DE NEU 2009: *Ex aequo*

■ **"El conflicto madre-infante en el mono aullador negro y dorado (*Alouatta caraya*) y su comparación en dos sitios del noreste de Argentina"**. Romina Elizabeth Pavé. Museo Argentino de Ciencias Naturales.

■ **"Implicaciones evolutivas de la localización de los territorios cromosómicos en el núcleo interfásico en homínidos"**. Marta Farré Belmonte. Universitat Autònoma de Barcelona.

■ **"Implicaciones evolutivas de la localización de los territorios cromosómicos en el núcleo interfásico en homínidos"**. Marta Farré Belmonte. Universitat Autònoma de Barcelona.

Universitat Autònoma de Barcelona.

BEQUES DEL PROGRAMA DE RECERCA I CONSERVACIÓ DEL ZOO 2009:

■ **"Estudio preliminar sobre la biodiversidad de Diptera (*Insecta*) en el Parc de Collserola, Barcelona"** Jorge Luis Mederos López.

■ **"Sons de Mar. Escoltant a les profunditats dels oceans"** Michel André. Universitat Politècnica de Catalunya

Universitat Politècnica de Catalunya

■ **"Nuevas herramientas para el estudio de medusas"** Dacha Atienza Ariznavarreta. CMIMA-CSIC.

■ **"Identificación de áreas críticas para la conservación de la tortuga boba (*Caretta caretta*) en el Delta del Ebro"** Luis Cardona Pascual. Fundació Bosch i Gimpera.

■ **"Estudio de la distribución y uso del hábitat de la población de manatí antillano (*Trichechus manatus manatus*) en el Parque Nacional de Tortuguero (Costa Rica)"**. María Luz Parga López. SUBMON.

María Luz Parga López. SUBMON.

■ **"Estudio sobre aspectos de la biología y comportamiento de la foca monje del Mediterráneo (*Monachus monachus*) necesarios para la conservación de la especie"**. Àlex Aguilar Vila. Universitat de Barcelona.

Àlex Aguilar Vila. Universitat de Barcelona.

■ **"Proyecto de conservación de la trenca (*Lanius minor*)"** Marc Gálvez Martínez.

Associació Trenca. 🐾

L'Any del Goril·la

El 29 de novembre del 2008 els goril·les van ser inclosos en la llista d'espècies protegides per la Convenció de les Espècies Migratòries d'Animals Salvatges de la UNEP. Aquest va ser l'inici oficial de la campanya mundial de l'Any del Goril·la (YoG: Year of the Gorilla), en què han participat diferents institucions, entre elles el Zoo de Barcelona. L'Any del Goril·la ha tingut com a principal objectiu impulsar la conservació dels goril·les a la natura, millorant la protecció del seu hàbitat natural i donant a conèixer al públic les amenaces a les quals s'enfronten els goril·les en llibertat i que poden portar-los a l'extinció en un període de 10 a 20 anys! A través de la campanya, també s'ha recaptat fons per a projectes de conservació del seu medi natural. El Zoo de Barcelona hi ha participat amb l'organització de diferents activitats educatives. A la darrera Festa dels Súpers, orga-

nitzada per TV3 el 17 i 18 d'octubre a l'Estadi Olímpic de Montjuïc, vam instal·lar un estand de 100 m² amb el lema "El Zoo t'ensenya el món dels goril·les" en què es convidava als més de 7.000 nens i nenes que el van visitar a fer un recorregut en el qual havien de superar una sèrie de proves que representaven els greus perills que han d'afrontar els goril·les al seu hàbitat. L'estand, que tenia com a objectiu oferir una activitat didàctica i entretinguda als infants, va ser construït amb materials reciclables i reutilitzables, per tal de ser conseqüents amb un dels objectius del Zoo: la sostenibilitat i la cura del medi ambient. 🐾

Col·lecció Sabater Pi

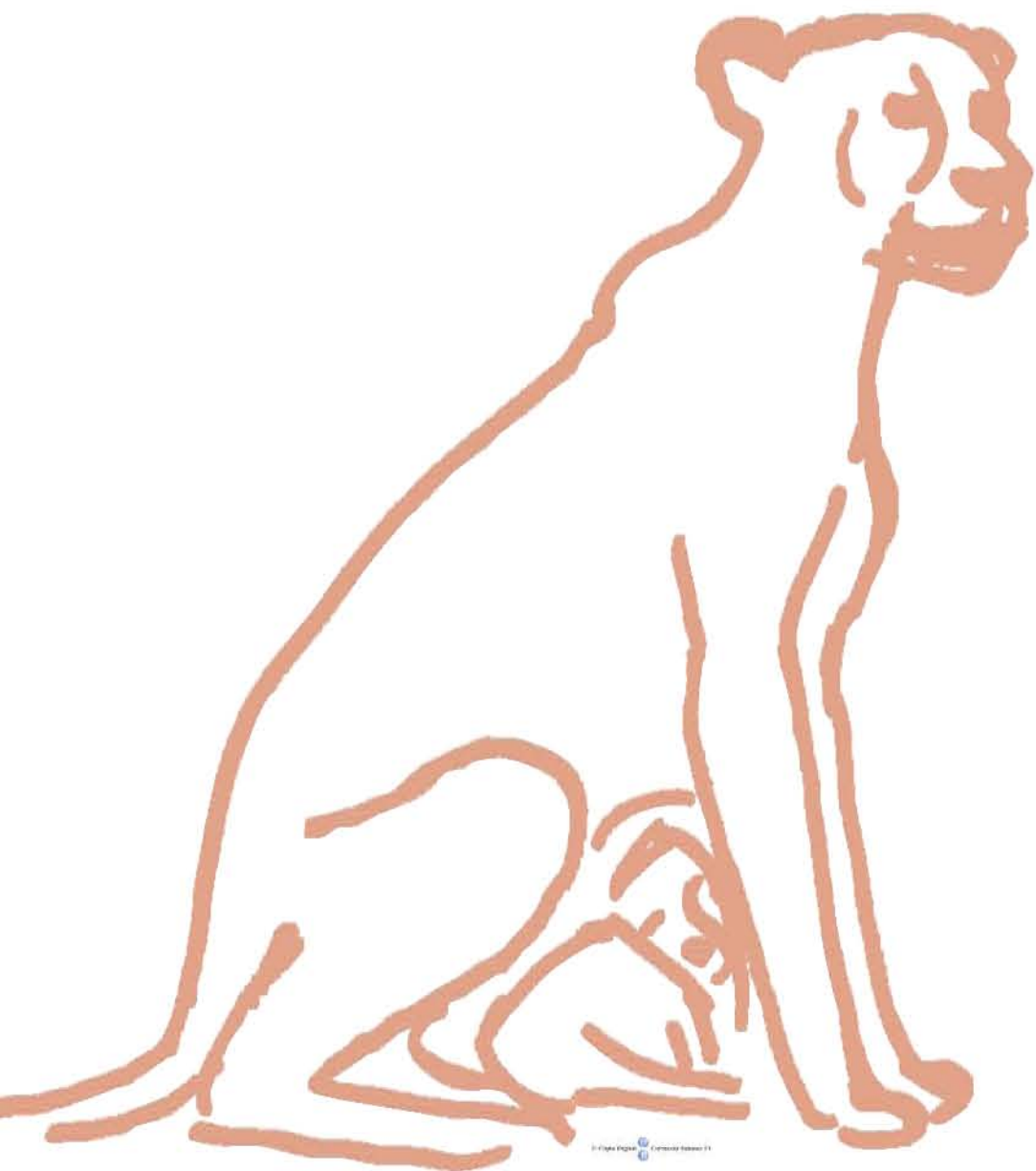
Jordi Sabater Pi

I N M E M O R I A M

Ajuntament de Barcelona

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Jordi Hereu
Alcalde de Barcelona

Jordi Sabater Pi ha contribuït a construir la Barcelona del present i el seu llegat ens ha de servir d'exemple i de referència en la construcció de la ciutat del futur.

Barcelona és internacionalment reconeguda per la seva llarga tradició zoològica i la seva contribució a la conservació d'espècies. Gràcies a Sabater Pi, la nostra ciutat no només va acollir un exemplar singular i únic al món, sinó que la seva imatge va traspassar fronteres. Floquet de Neu ha estat així un ambaixador indiscutible d'aquesta ciutat i un símbol de l'esforç de Barcelona en la preservació d'ecosistemes naturals.

Avui, podem estar orgullosos de tenir un zoo amb vocació de servei públic que, gràcies a persones com Jordi Sabater Pi, té en el foment de la diversitat de les espècies i l'educació els seus eixos principals. El Zoo de Barcelona, com d'altres importants parcs zoològics d'arreu del món, ha iniciat a més un procés de transformació sense precedents que permetrà seguir treballant en aquesta direcció en el futur.

El doctor Sabater Pi ha estat un investigador de referència de la nostra ciutat i ha ajudat a convertir-la en un sinònim d'investigació, coneixement i divulgació científica. La seva tasca de recerca en el camp de l'Etologia ha de ser un exemple per les generacions futures. Per això cal que, tots plegats, donem a conèixer el seu treball per a Barcelona, la seva entrega i el seu indestructible esperit de superació. ■

Dídac Ramírez
Rector de la Universitat de Barcelona

És realment difícil glossar en poques paraules el treball d'una persona al llarg de tota la seva vida i, per això, ni tan sols vull intentar-ho.

Desitjo deixar constància de l'orgull que sent la Universitat de Barcelona per haver pogut disposar d'un investigador i docent infatigable com va ser el Doctor Sabater Pi. Un home amb una història extraordinària, un dels científics catalans més reconeguts internacionalment i considerat una de les primeres autoritats mundials en l'estudi dels primats en estat natural.

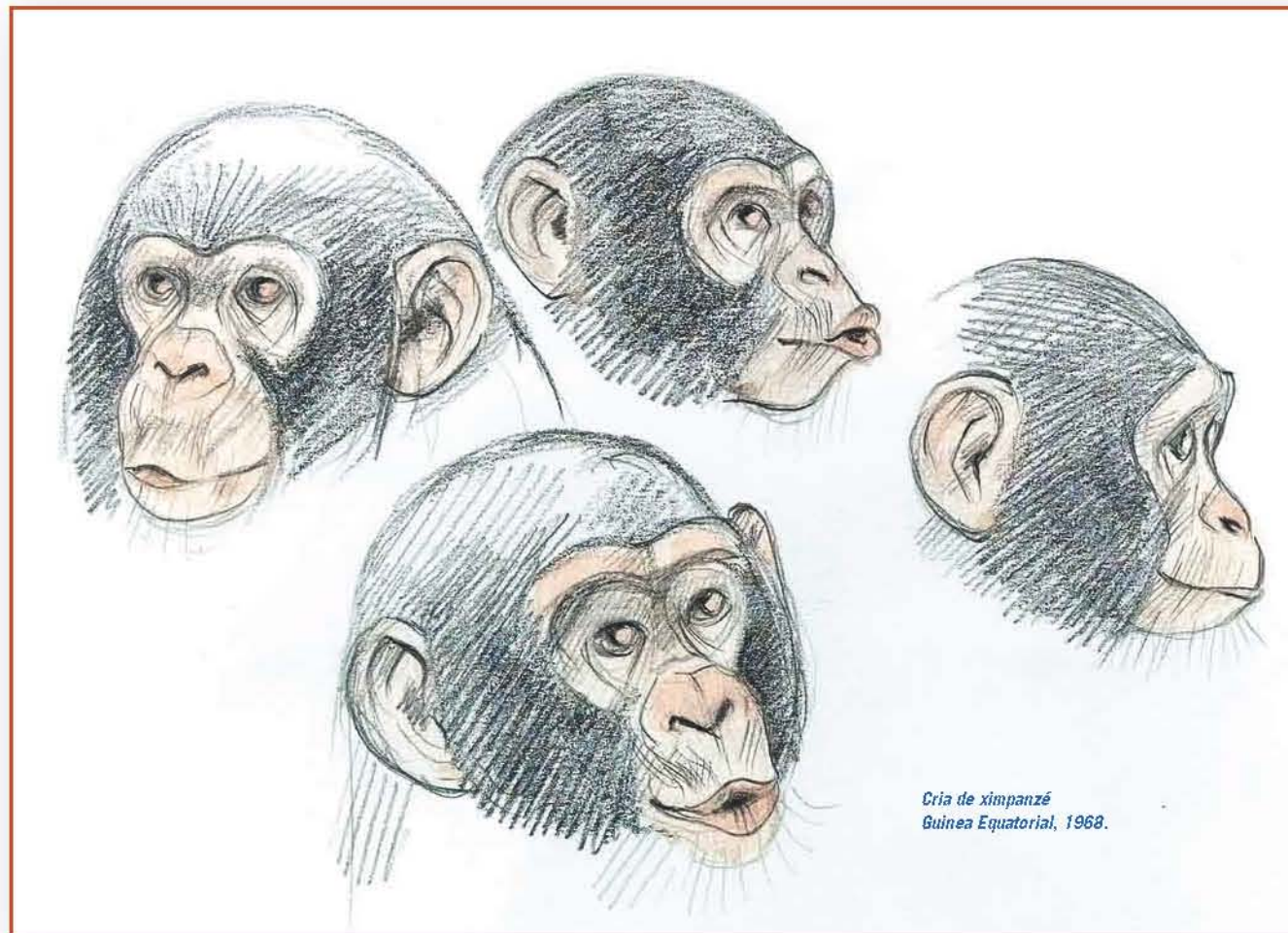
Sabater Pi és un exemple d'excel·lència i, per això, podem tenir-lo com a clar referent per a generacions futures d'etòlegs.

És indubtable que el seu ric llegat i els seus èxits han deixat una forta empremta en els seus seguidors, en els seus deixebles i col·laboradors, i això és important perquè fa que ultrapassi l'àmbit de la nostra universitat i que aquest llegat reverteixi en benefici de la societat en general. ■

TRASPÀS DEL PROFESSOR Jordi Sabater Pi

PROFESSOR EMÈRIT DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA I INTRODUTOR DE L'ETOLOGIA A ESPANYA

Nascut a Barcelona, el 2 d'agost del 1922, Jordi Sabater Pi és un dels científics catalans més coneguts, que s'ha guanyat el prestigi internacional per les seves aportacions en l'àmbit de l'Etologia. Popularment es coneix per haver descobert l'únic exemplar de goril·la blanc que s'ha trobat al món, en Floquet de Neu –un símbol emblemàtic del Parc Zoològic i de la ciutat de Barcelona–. Però la seva tasca de recerca menys coneguda per al gran públic ha estat àmplia i significativa en diversos àmbits de la ciència, la cultura i la societat.

Jordi Hereu, Sabater Pi i Ignasi Cardelús a la presentació del nou model de Zoo de Barcelona.

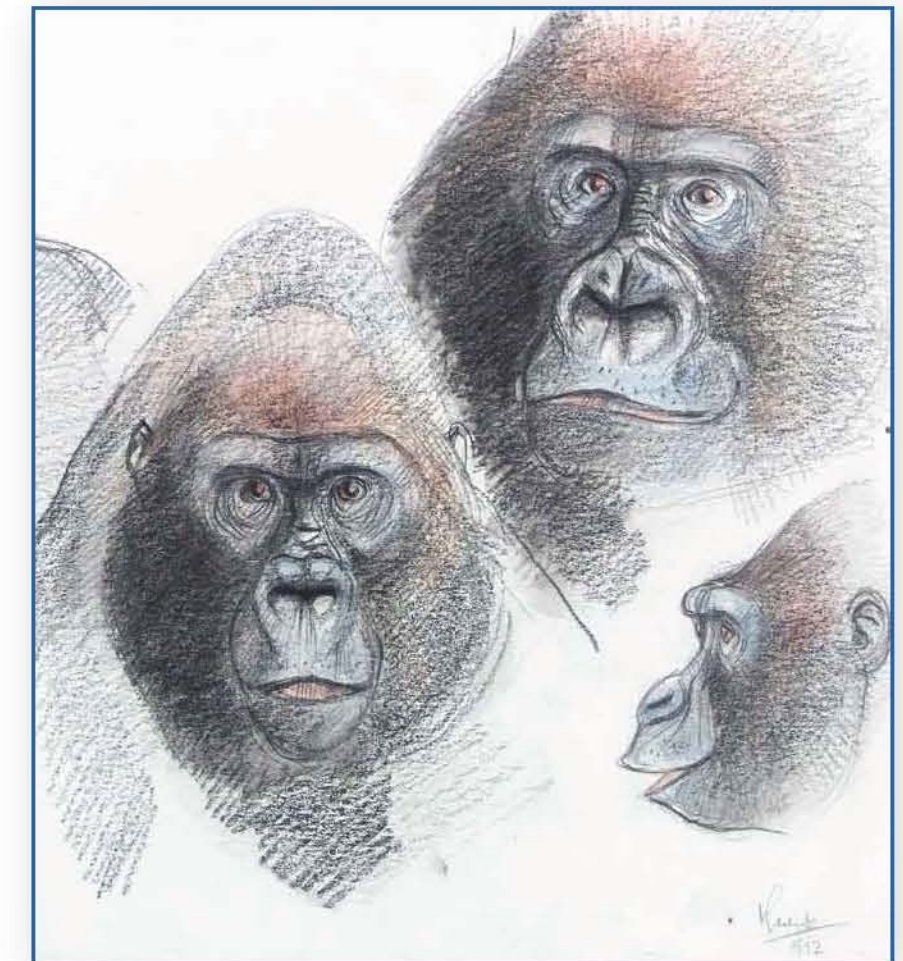
Compromís i passió per la natura

IGNASI CARDELÚS I FONTDEVILA *President del Zoo de Barcelona*

Aquest opuscle ret homenatge a Jordi Sabater Pi. Més enllà d'homenatjar la persona, l'activista, el naturalista i el científic, el recorregut que aquestes pàgines fan per la seva vida, de la mà dels qui foren els seus amics, els seus col·legues i col·laboradors d'aquí i de fora, els seus deixebles, de la seva família i de les institucions en les que va treballar i tant va contribuir a fer créixer, ens ofereix, a més, la possibilitat de conèixer-lo millor. Dissortadament, no el vaig conèixer prou, tot i que suficientment per voler saber-ne més coses. Era un home fet a sí mateix, amb aquell punt de rebel·lia i esperit crític que sempre ha acompanyat les grans personalitats. La seva trajectòria vital en el camp naturalista i a la Universitat, només es pot explicar des del compromís i la passió.

En iniciar-se la nova etapa del Zoo de Barcelona, vam comptar amb el seu suport i la seva orientació, que ens apel·lava per damunt de tot a reforçar el paper actiu del Zoo com a instrument al servei de la difusió i protecció de la biodiversitat i com a introductor entre els més joves a la descoberta i estimació dels seus valors. El seu llegat és patent en el camp de la Zoologia i l'Etologia, en el de la divulgació dels valors de la natura, en el camp de la recerca i en el de la conservació i en l'essència de les polítiques i les noves actuacions que des de l'Ajuntament i el Zoo estem desenvolupant. ♦

Goril·les
Zoo de Barcelona,
1992

El professor Jordi Sabater Pi va iniciar-se en l'Etologia i l'Antropologia per la via autodidacta, durant la seva estada a Guinea Equatorial entre els anys 1940 i 1969, un país on va començar les seves recerques de camp, que el van portar a ser considerat com una de les primeres autoritats mundials en l'estudi dels primats en estat natural.

El seu viatge a aquest país africà va ser crucial pel desenvolupament de la seva trajectòria professional, ja que li va permetre estudiar el comportament i costums dels indígenes de l'ètnia fang i les característiques de diverses espècies d'animals autòctons, poc coneguts, com ara les aus indicadores de la mel

(*Melichneutes robustus*) –una tasca que va dur a terme en col·laboració amb l'American Museum of Natural History de Nova York–, la granota gegant (*Conraua goliath*) –que va descobrir a les cascades del riu Mbia l'any 1960– i, especialment, els ximpanzés i els goril·les de costa.

ESTADA AL CENTRE D'IKUNDE

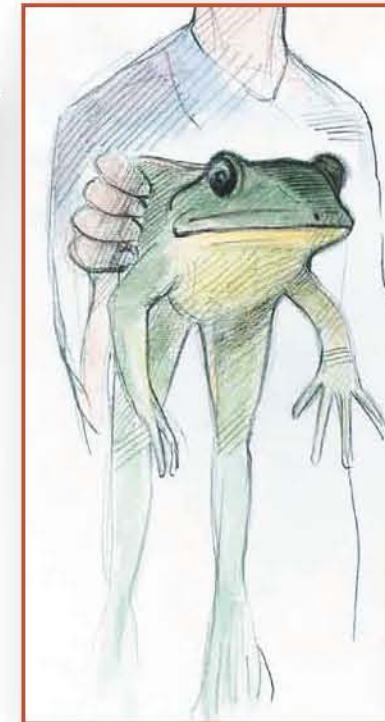
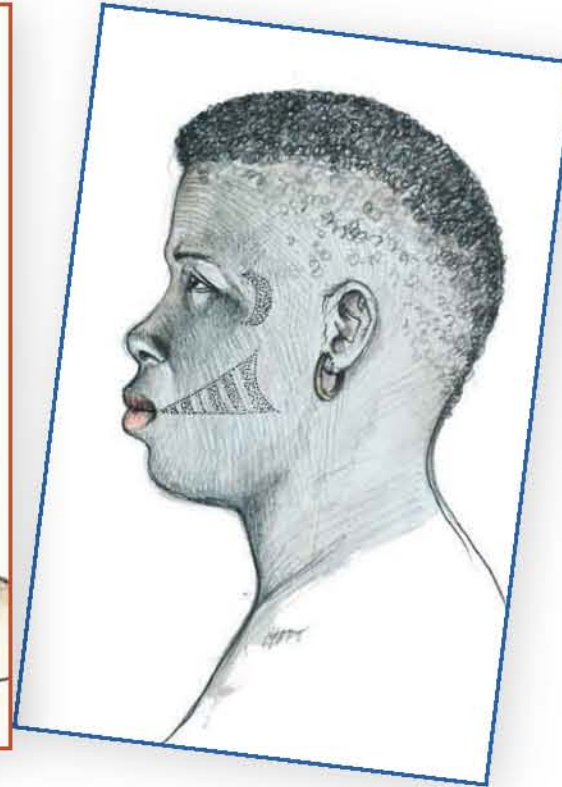
L'any 1958 va ser contractat pel Parc Zoològic de Barcelona com a conservador del nou Centre d'Adaptació i Recerca d'Ikunde, situat a Bata (Guinea Equatorial), un fet que li va permetre dedicar-se exclusivament a la seva activitat científica. El seu treball de recerca, que va plasmar en una àmplia col·lecció de llibretes de camp i dibuixos de gran qualitat artística i diversos articles científics publicats a revistes de ressò internacio-

Cares tatuades de dones i d'home de l'ètnia fang (Guinea Equatorial).

© L'Escola d'Art de Catalunya (Barcelona)

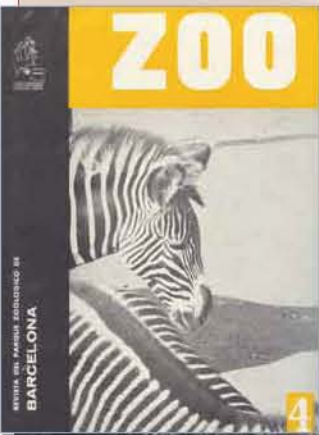

Granota gegant i au indicadora de la mel (Guinea Equatorial).

MI PRIMER CONTACTO EN EL BOSQUE CON LOS GORILAS,

per Jordi Sabater Pi (Article publicat a la revista del Zoo nº4, abril 1965)

Siempre recordaré con emoción y nostalgia mi primer encuentro, directo, con estos fascinantes monos. Era un atardecer lluvioso del mes de mayo, hace de ello varios años, en compañía de Luis de Lasaletta (e.p.d.); descansábamos en «la casa de la palabra» del poblado de Mokula -localidad situada en el extremo SE de la actual provincia de Río Muni- después de haber recorrido, varios días sucesivos, las selvas del sector, rastreando pistas y registrando sus comederos habituales, pero todo había sido infructuoso, los gorilas, antes tan abundantes según el decir de los nativos, se habían esfumado, las huellas eran viejas, los rastros inseguibles y las canas secas; nada hacía presentir una presencia inmediata. Un tanto desanimados comentábamos

las incidencias de la jornada con los písteros de la localidad mientras se secaba nuestra empapada indumentaria en la lumbre, humeante, que no puede faltar en ninguna vivienda «fang» y que sirve para dar calor, secar alimentos y ahuyentar los mosquitos siempre abundantes al caer la tarde. La lluvia había cesado y un sol moribundo, crepuscular, donaba la rojiza faldita del cerro cúpula granítico «Xayamvé» que erguido y majestuoso domina la gran selva que recubre enteramente esta bella y pintoresca comarca.

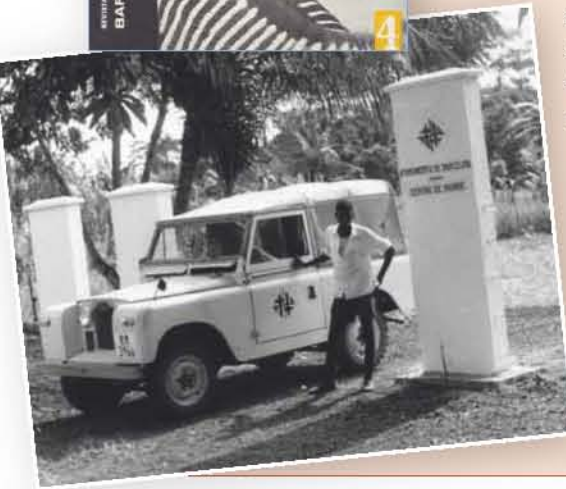
Eyama, el viejo pístero de la localidad, no dejaba de animarnos: «deben tener Vds. paciencia, estos «bengut» (gorilas) son muy listos, ellos saben que los blancos han venido para verlos y se esconden; días atrás era muy frecuente, a esta misma hora, oír su algarabía cuando, en tropel, acudían a comer las cañas de azúcar y las médulas de plátano y banana de nuestras fincas de comida detrás del arroyo Mebi». No había concluido Eyama su comentario, cuando unos gritos, proferidos por un joven que venía muy excitado y corriendo, llamaron la atención de todos nosotros: «¡Nkangan, bengui va kui Mesuetñ así, bia ke avo, avo!» «¡blanco, los gorilas quieren cruzar el arroyo Mesuetñ, venir aprisa!»; con toda celeridad nos vestimos y en compañía de Eyama nos dirigimos rápidos, por la senda forestal, hasta un punto en que el terreno presentaba un fuerte declive, entonces, con gran cautela, penetramos en el «bikoro» (bosque degradado), muy frecuente en las inmediaciones de los poblados; el silencio era absoluto, las hojas de «fofolo» (*Scleria*) nos arañaban la cara causándonos dolor, el pístero se escurría cauteloso y nosotros, jadeando, le seguíamos con dificultad; finalmente la vegetación perdió densidad y logramos situarnos detrás de un gran tronco

de «tom» (*Piptadenia*) medio podrido, que dominaba una vaguada, bastante despejada, al fondo de la cual discurría el arroyo Mesuetñ entre macizos de «ebang-bang» (*Cyrtosperma*) y «mokona» (*Sclerosperma*). Eyama, más por señas que por palabras, nos indicó que los gorilas que había visto el muchacho pasarían, seguramente, por el valle que se abría ante nuestra vista en su recorrido hacia el punto de pernoctar y que este no podía estar lejos por lo avanzado de la tarde. Esperamos inmóviles, silenciosos, no sé el tiempo... ¿cinco minutos, quince minutos...?, nada anormal hacía presentir que en aquella maleza de enfrente se escondían los gorilas, llegué a pensar que el muchacho nos había engañado o se había dejado llevar por su oído quizás poco experto; una bandada de pequeños calaos (*Lophoceros*) turbó el silencio de la tarde con sus graznidos estridentes, luego renació la calma... nada...

Eyama me toca en el brazo y me señala, enfrente, unos macizos de «ad-jom» (*Aframomum*) que se mueven, una forma negra y potente asoma, la emoción es enorme, la forma toma cuerpo, se dibuja, es un enorme gorila macho que despacio y con gran recelo se aventura en el área despejada, avanza pesadamente apoyándose en los nudillos de los dedos de las manos, tiene los brazos tensos, de vez en cuando se para, observa, y sigue hacia un grupo de plataneras que se alza compacto cerca del arroyo, aparecen en el campo visual otros animales más pequeños, cinco o seis, se trata con seguridad de hembras y machos jóvenes, de espalda negra, sus movimientos son rápidos y contrastan con los del macho dominante de espalda plateada (grisáceo), su meta es también el apetecido grupo de plataneras. El macho dominante, mientras

tanto, ya ha tronchado con sus brazos una de las plantas y a grandes dentelladas, ayudado con sus manos, va buscando la apetecida médula que devora con fruición sentado en el suelo, el resto de la manada acude al festín y el ambiente se llena de chasquidos y ruidos sordos, apagados, de satisfacción ante el optiparo banquete; uno de los animales se separa y en el borde del calvero, arranca, con sus manos, varios frutos rojos de «bisson» (*Aframomum alboviolaecum*) cuya pulpa ácida y jugosa come; pero... ¿qué ha sucedido? El macho jefe se levanta y se acerca, inquieto, erizando los pelos del cogote, no cabe duda, algo le ha delatado nuestra presencia y en consecuencia iniciamos una retirada discreta, pero es contraproducente ya que nos descubre y entonces chillas, desafortunadamente, con toda la fuerza de sus potentes pulmones (este grito, impresionante, recuerda vagamente el de un cendo enfurecido, pero mucho más fuerte, y su duración es sólo de 3 ó 4 segundos), inmediatamente escapa trotando (el trote ursino observado por varios especialistas) y golpeando la maleza con pies y manos. El resto de la manada ya se ha esfumado silenciosa, otro chillido, igual, resuena al lindero del «bikoro» y finalmente un tercero, sordo, ya muy lejos y renace la calma; está anocheciendo y pasa la última bandada de loros, los grillos inician su gran concierto.

El espectáculo ha sido magnífico y el impacto emotivo de gran categoría, tanto es así, que no obstante los años transcurridos y mis múltiples y posteriores encuentros con estos monos, nunca se borrará de mi mente este primer contacto con mis amigos los gorilas. ♦

Reflexions sobre el pare

J. ORIOL SABATER I COCA
Professor de dibuix de la Llorja

Primer de tot hem d'entendre que estem davant d'un autodidacte, un científic de camp, al cap i a la fi un naturalista clàssic. Però no seré jo qui glossi la seva trajectòria científica, em centraré en alguns altres aspectes de la seva vida. Les seves primeres activitats de recerca, varen ser etnològiques, ja que va considerar que calia conèixer el territori de Guinea i en especial a la seva gent. Ja l'any 1954 publicà un primer article sobre els coneixements astronòmics del poble fang. Posteriorment va realitzar diferents treballs sobre l'ètnia fang, l'estudi de la ceràmica o els quatre graus de la família. En aquesta època col·laborava amb el Museu Etnològic de Barcelona, especialment amb el seu director Sr. August Panyella amb qui va publicar diferents articles sobre etnologia

fang. Durant aquest període, el pare va enviar al Museu Etnològic de la nostra ciutat una gran quantitat de material etnològic, com objectes, eines, fletxes, armes, etc. Entre el material també hi havia molta documentació, objectes diversos com escuts, armes, dibuixos de tatuatges i de trampes de caça i tot un conjunt de dades sobre topònims. La gran majoria d'aquest material, ha quedat lamentablement inèdit. L'any 1991 arran de les visites al museu etnològic, per tal de recollir informació sobre l'art fang, ja que estava treballant en la meua tesina, vaig descobrir juntament amb la directora del museu, la Sra. Carme Huera, un grup de dibuixos de tatuatges fang, dibuixats pel pare als anys cinquanta. En total 147 dibuixos fets a tinta xinesa, en diferents formats de persones pertanyents al poble fang. La troballa va ser important. Arran d'aquest fet vàrem decidir que calia pu-

blicar tota aquella documentació, dit i fet. Al cap d'un any de treball, publicarem "Els tatuatges dels fang de l'Àfrica Occidental", editat per l'Ajuntament de Barcelona i el Museu Etnològic. L'experiència va ésser extraordinària, la feina de refer els dibuixos, classificar-los, detallar-los i unificar el format, fou un treball laboriós. Al cap i a la fi el fet de poder treballar conjuntament amb el pare va ser una experiència extraordinària, profundament enriquidora. I ja per acabar, en nom del pare i en el meu, crec que és de justícia que recordem a la mare, "la Nuni", tal com deia el pare: una dona extraordinària, mereixedora de totes les lloances i elogis, ja que sense la seva abnegada contribució no estaríem aquí. Com a cloenda, un entranyable record per Àfrica "biessol de la humanitat", per Guinea, per Nkumadjap i molt especialment per els meus germans de l'ètnia fang ntum. ♦

Evocació de Jordi Sabater Pi

MIQUEL TREPAT I CELIS Director del Zoo de Barcelona

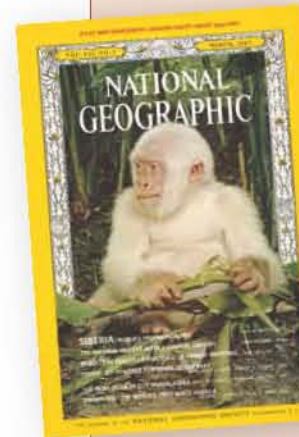
Evocar la figura de Jordi Sabater Pi, en unes poques ratlles, se'm fa enormement difícil, ja que inevitablement se m'ajunten en la memòria converses i moments compartits així com testimonis i referències retrospectives i comentaris sobre la seva vida i trajectòria que d'una forma natural, continua, emanen des de tots els recons del nostre Parc Zoològic i des de la memòria dels qui en diverses etapes van coincidir i treballar amb ell. I és que el Zoo fou la seva casa durant més de 25 anys, essent evident que la seva personalitat i la seva contribució, formaran per sempre part de la història del Zoo, una institució a la que va conferir-li elements imprescindibles per a evolucionar i que constitueixen avui una sòlida base per a afrontar els nous reptes i guiar la nova orientació del Zoo de Barcelona. En Jordi Sabater Pi estimava el Zoo i era conscient, des de la seva envejable

lucidesa, del paper i la missió que pot exercir en la difusió dels valors que menen la conservació de la natura, especialment entre les noves generacions. Per això, sovint, amb la seva fina ironia, que no és altra cosa que la manera de dir la veritat sense ofendre massa, ens apuntava nous camins, nous enfocaments. Recordo amb emoció el dia que acompanyant a l'Ignasi Cardelús, vam explicar-li els nous plans per a la transformació del Zoo, així com la conversa posterior. Al cap d'uns dies, ens va regalar una frase que constitueix per a l'equip del Zoo tot un mandat: "Tot això està molt bé. Ara, feu-ho." Escoltar-lo quan es dirigia als més joves era un autèntic plaer, doncs ho feia des de l'emoció del qui explica episodis molt viscuts, però sobretot des de la responsabilitat de qui trasllada missatges transcendentals amb intenció d'obrir noves perspectives i inquietuds en relació a la natura i la necessitat de preservar-la. Quan en comptes de la paraula utilitzava el llapis i la llibreta i sorprenia els interlocutors amb els seus dibuixos, els sentiments es desbordaven. Totes aquestes evocacions, així com les que es contenen en aquest opuscle, ens situen davant d'una d'aquestes personalitats sense les quals no es pot entendre el nostre passat i que ens fa mantenir, en moments de dubte, la confiança en aquells éssers humans que han fet de la seva vida un exercici permanent d'exemplaritat. En Jordi Sabater Pi ens deixa un llegat enorme, humà, científic, artístic, que tot l'equip del Zoo treballarà per preservar i difondre. ♦

"SNOWFLAKE"

La prestigiosa revista de viatges, *National Geographic*, mostrava en portada la troballa d'en Floquet de Neu en la seva presentació mundial, al març de 1967, com a "el primer goril·la blanc del món". Aquest descobriment va ser fruit del treball de recerca l'any 1966 a Ikunde (Guinea Equatorial) de l'eminent Jordi Sabater Pi. El que va ser durant anys el primat més famós del planeta, apareixia així de jove abans d'arribar a Barcelona i aterrar al Zoo on vàries generacions de biòlegs van cuidar d'ell i de la seva família.

nal, van despertar l'interès dels experts de la Tulane University de Nova Orleans que, de 1966 a 1968, el van contractar com a investigador, becat per la National Geographic Society, el National Institute of Health i el New York Zoological Institute.

ARRIBA EN FLOQUET DE NEU

L'any 1966 uns indígenes van portar al Centre d'Ikunde un petit goril·la albi, en molt mal estat de salut. Jordi Sabater Pi l'acollir al seu centre per tal de facilitar la seva recuperació i un cop va estar en bones condicions el va enviar al Parc Zoològic de Barcelona. Aquesta adquisició va donar la volta al món i prestigi universal al Zoo de Barcelona. Aquesta troballa inèdita li va donar una gran popularitat però, personalment, sempre va afirmar que aquest fet va ser una anècdota dins la seva tasca

El Professor Jordi Sabater Pi

Mª TERESA ABELLÓ
Conservadora de Primats del Zoo de Barcelona

La meua primera troballa amb el professor va ser a principis dels anys 80, quan jo estudiava biologia. Un dia, vaig acostar-me al Zoo perquè estava interessada en la primatologia general i en els goril·les en particular. Ell era un home molt ocupat i que, després de preguntar-me si sabia anglès, a la qual cosa vaig respondre que no, em va indicar que em llegís el llibre d'"El goril·la a la muntanya", de George B. Schaller, en anglès, i que quan hagués acabat, tornés. Aquest encontre va ser dur i una mica descoratjador... però així es mostrava el Professor Sabater Pi davant dels desconeguts.

La següent vegada que vaig trobar-me amb el Dr. Sabater Pi va ser a finals dels 80, ja amb la carrera de biologia acabada i treballant com a voluntària de la Secció de mamífers, que aleshores englobava la secció actual de col·lecció general i dels primats. Li vaig sol·licitar poder incorporar-me a una de les seves visites habituals a la col·lecció de primats, juntament amb un grup d'estudiants d'erologia. No em va fer gaire cas, tot i que em va permetre seguir de lluny les seves explicacions. L'acostament al professor seguia sent difícil...! Ell era el "goril·la dominant" del grup i jo, aleshores, era una goril·la jove aliena al grup i d'un rang jeràrquic inferior... Ja l'any 1996, com a observadora de primats, em vaig acostar diverses vegades buscant coneixements i consell. Inicialment, em va atendre diria que per educació, després d'haver passejat junts pel Zoo observant els primats, va iniciar-se una relació de Mestre i deixeble em va donar consells molt valuosos al llarg de les nostres converses.

Una cosa que mai no oblidaré va ser

la seva insistència en la necessitat de publicar tots els coneixements de certa rellevància que aconseguíssim en el camp de la primatologia, ja fossin èxits o fracassos. Havíem de divulgar les nostres experiències per millorar la vida dels primats als zos. Les seves paraules ens han animat a investigar i millorar el manteniment dels primats al nostre Zoo, a publicar i explicar les nostres experiències positives i negatives per tal que puguin ser útils a d'altres institucions i professionals del nostre camp.

Al llarg d'aquests anys, he pogut descobrir que aquella imatge de professor dur i exigent que alguns podien tenir d'ell encobria la gran personalitat d'un home lluitador i tenaç, que s'havia fet a si mateix en circumstàncies difícils i havia obert camins nous a la ciència i a la humanitat. En el tracte proper, hi descobries un professor molt més humà i pròxim (que igualment era exigent!) però que a la vegada era entranyable i que esperonava els seus deixebles perquè donessin el màxim rendiment i avancessin sense por a cap obstacle. Espero que el seu exemple ens segueixi impulsant amb força en el camp de la primatologia i la investigació en general. ♦

El professor, una gran inspiració per a moltes generacions

CARME ESQUERDO *Coordinadora de Programes de l'INSTITUT JANE GOODALL*

“El treball del Professor Sabater Pi ha estat la gran inspiració per a una generació d'espanyols compromesos amb l'estudi i la conservació dels grans simis”, JANE GOODALL.

Jordi Sabater Pi va ser un apassionat naturalista, un fantàstic dibuixant i un gran mestre. Entre d'altres coses ens va ensenyar que d'Àfrica i dels primats, hauríem d'aprendre humilitat, i que mirar un goril·la als ulls, et pot canviar la vida. Ens va ensenyar com, qualsevol cosa amb esforç i interès, és possible. Ens va ensenyar que el dibuix al natural és un mètode de treball imprescindible. Un sistema per a conèixer el món que ens envolta, una lliçó d'observació. I l'observació és una de les

bases del coneixement i de la ciència. Sempre portava a sobre una llibreta per si hi havia l'ocasió de dibuixar alguna cosa. Ens va ensenyar que si observes, coneixes. Si coneixes, estimes i si estimes, protegeixes. Va insistir en recordar-nos que no hem de caure en l'antropocentrisme. Ens va ensenyar, a mirar i tractar el món amb més respecte, amb humilitat. Com ho va fer ell. Ens va alertar d'aquesta tendència que tenim els humans cap a actituds d'autoafirmació gratuïtes, i ens va fer qüestionar-nos què és la cultura. Fins i tot, la humanitat. Ens va demostrar que poc costa agrair, i ens ha fet créixer com a persones capaces de mirar amb ulls de nen i cor de naturalista, encuriosits per aprendre, respectar i compartir. Científic, antropòleg i humanista, als aprenents d'eròlegs i als primatòlegs del nostre país, ens va guiar amb les seves ensenyances, ens va robar l'ànima amb les seves experiències i ens va obrir un nou camí. No podem fer més que agrair-li tot plegat! ♦

Homenatge “Jordi Sabater Pi”

OLGA SOLÉ
Directora FUNDACIÓ MONA

En la mort del Professor Sabater Pi no podem més que recordar-lo com a una figura cabdal en l'Etologia, la Primatologia i les Ciències Naturals d'aquest país. La seva persona va ser una font de motivació constant per a tots aquells que hem intentat seguir la seva drecera. No només se l'ha de recordar per la seva vessant de científic en tota regla, sinó per la seva dedicació, divulgació i treball en pro de la protecció dels grans simis, primats i dels ecosistemes on aquest hi habiten.

La seva lluita també va estar compromesa amb aquells que, com la Fundació Mona, treballen per la protecció dels primats que han estat maltractats, utilitzats en publicitat o com a mascotes, o que han viscut en ambients poc apropiats per a individus de la seva espècie. Ja en els nostres inicis com a Centre de Recuperació de Primats, el professor Sabater sempre va recolzar la nostra iniciativa i va ser una guia constant per a la nostra tasca.

Gran part del nostre equip hem estat alumnes seus. Tot el nostre equip ens considerem deixebles de la seva persona. Els seus treballs de recerca sobre el comportament tecnològic dels ximpanzés a Guinea Equatorial han estat - i són - una referència contínua en alguna de les

nostres línies de recerca, que juntament amb l'Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social que dirigeix el Dr. Eudald Carbonell, desenvolupem a Mona des de 2002.

Dintre de les nostres possibilitats, sempre hem reclamat la seva figura, el seu llegat i el seu compromís en totes i cada una de les nostres activitats. Una de les vies utilitzades per tal de donar-ho a conèixer a les noves generacions és a través dels nostres cursos i accions formatives. Part de la seva obra, teories i treballs hi estan presents en el nostre discurs. Molts dels seus llibres i articles són recomanats com a guies i manuals imprescindibles per a totes aquelles persones interessades en conèixer al món dels primats i del seu comportament. La seva estima per la ciència i la natura, i el seu nivell indiscutible com a científic i artista ens han de fer obrir els ulls sobre la rellevància de la seva figura a nivell internacional.

Finalment, creiem que un cop més hem de fer una mica d'autocrítica i preguntar-nos de nou el perquè el reconeixement de la seva figura en el nostre país ha estat tan minsa, tardana i a vegades poc adequada. Per sort, som moltes les persones, científics i institucions de tot tipus els qui sempre el tindrem present, i els qui mai oblidarem que sense ell l'Etologia i la Primatologia d'aquest país potser “encara no hauria arribat”. ♦

BECA “FLOQUET DE NEU”

El Zoo de Barcelona lliura, des de fa cinc anys, la Beca “Floquet de Neu”, un homenatge al goril·la albi, que és un estimul per a la realització de projectes de recerca en primats. La beca té una dotació econòmica de 9.000 euros.

BEQUES I PREMIS DEL ZOO EN HOMENATGE A JORDI SABATER PI

En homenatge a la figura de Jordi Sabater Pi, i al mateix temps en record de la figura d'en Floquet de Neu, el Parc Zoològic de Barcelona atorga des de fa uns anys fins a 3 tipus de premis i beques per a estudiants en diferents àmbits de l'educació i la investigació.

Així, el Zoo de Barcelona, a través del seu Departament d'Educació organitza el “Premi Floquet de Neu al millor treball de recerca de batxillerat”, que enguany celebra la seva 5ª edició i que premia als millors treballs de recerca realitzats per estudiants de batxillerat al nostre recinte, i també el “Premi Professor Jordi Sabater Pi”, que arriba a la 4ª edició i que es fa en col·laboració amb la Càtedra “El cervell social” i el Consorci d'Educació de Barcelona. La convocatòria d'aquest premi, dirigida a estudiants d'ESO, té com a objectiu explorar el comportament social humà des d'una perspectiva evolutiva basada en coneixements de Primatologia al voltant de temes com l'aprenentatge, el lideratge o la resolució de conflictes, i plasmar el resultat d'aquesta reflexió en un document audiovisual.

Per la seva banda, el Departament de Recerca del Zoo de Barcelona atorga des de l'any 2005 la “Beca Floquet de Neu”, un ajut econòmic de 9.000 € que es dona a treballs d'investigació universitaris dirigits a potenciar la recerca sobre els primats en disciplines com conservació, ecologia, genètica, etologia, capacitats cognitives, reproducció, comunicació o benestar animal, tant en llibertat com en condicions de captivitat. En Jordi Sabater Pi fou el President Honorari del jurat que decideix la resolució d'aquesta beca.

BEQUES CONCEDIDES FINS ARA:

- 2005** “Enfocament sistemàtic de la dinàmica d'una metapoblació de primats (*Alouatta palliata mexicana*) en hàbitat fragmentat. Cristina Domingo Balcells. Universitat de Barcelona.
- 2006** “Ecologia del virus ebola y efectos sobre la población del gorila de llanura del Santuario de Lossi (República del Congo). José Domingo Rodríguez Teijeiro. Universitat de Barcelona.
- 2007** “Ecologia alimentària i variabilitat del microdesgast dental de *Papio cynocephalus d'Amboseli* (Kenya). Jordi Galbany i Casals. Universitat de Barcelona.
- 2008** “Equilibrando la demanda nutricional de la población y la conservación de la vida silvestre en la región de Pico Basilé, Bioco, Guinea Equatorial”. María Grande Vega. Universitat Complutense de Madrid.
- 2009** *Ex aequo*
“El conflicto madre-infante en el mono aullador negro y dorado (*Alouatta caraya*) y su comparación en dos sitios del noreste de Argentina”. Romina Elizabeth Pavé. Museo Argentino de Ciencias Naturales.
“Implicaciones evolutivas de la localización de los territorios cromosómicos en el núcleo interfásico en homínidos”. Marta Farré Belmonte. Universitat Autònoma de Barcelona.

de recerca i que la seva aportació més destacada en l'àmbit científic va ser el descobriment de les àrees culturals dels ximpanzés, fruit de la troballa d'uns bastons de uns 40 cm, alguns amb escombretes a les puntes, que aquests animals fabriquen i utilitzen per obtenir tèrmits i ingerir un tipus de sorra que té propietats medicinals, un fet que demostra que han desenvolupat una protoindústria elemental. L'article on va explicar aquest descobriment va ser publicat a la revista Nature l'any 1969, sota el títol "Sticks used by chimpanzees in Rio Muni" (Vol. 223, No. 5201 July 5, 1969, Pag. 100-101); però els seus primers estudis sobre els primats van co-

Homenatge al Professor Sabater Pi

EUDALD CARBONELL
Professor a la Universitat Rovira i Virgili

Penso seriosament que la vida estableix tres grans formes de relació humana: l'ascendència, l'afinitat i la convergència. Des de la meua òptica, aquestes tres característiques són les que varen marcar la meua relació amb el professor Jordi Sabater Pi. Moltes vegades la ciència és una excusa per conèixer l'ésser humà, però, en altres ocasions, a través de la persona descobreixes el coneixement científic. ♦

Al mestre i amic

LLUÍS COLOM Cap de Conservadors del Zoo de Barcelona

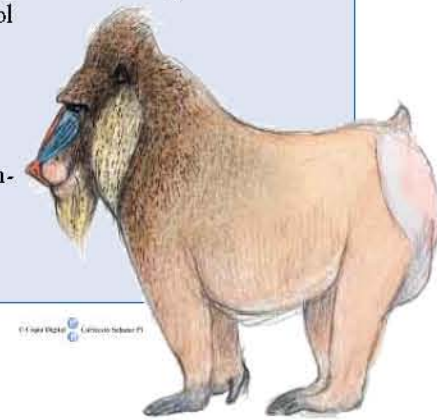
Més enllà de la vida i la mort perdura l'obra perdura el record més enllà de la paraula pobre. Un aire de l'Okorobikó et va sorprendre per portar l'alè de vida a la teua pintura nostàlgia del que vas veure i curiositat per aprendre dels Fang, el valor de la cultura la humanitat, dels goril·les de selva i de l'*Aframomum melegueta* la força per tornar a refer-se. Jordi, tu, amant de la Natura has tancat un dels seus cercles. ♦

En record del Professor Jordi Sabater Pi, amic i company

RAFAEL LÓPEZ-FEAL
Professor titular de la Facultat de Psicologia de la UB.

Amb motiu del seu retorn a la Natura, vull dedicar aquestes línies a recordar la meua relació familiar, personal i professional amb Jordi Sabater Pi. A nivell familiar recordo l'acollida en tranyable que, juntament amb la seva esposa Núria i els seus fills Oriol i Francesc, em van tenir en els meus primers anys de la meua arribada a Catalunya. A nivell personal recordo la confiança mútua a la qual havíem arribat durant els quasi 40 anys d'amistat. També recordo les moltes excursions que vam fer per tota la geografia de Catalunya i, especialment, els moments en què, quan es presentava una panoràmica del Pedraforca, de Montserrat o del Montseny, em demanava que parés el cotxe, baixava, es situava a una certa distància amb el seu quadern de camp i

tomava amb un dibuix que plasmava les muntanyes o el bosc amb tot el seu realisme. Dels nostres temps com a companys d'Universitat recordo la solidaritat mútua durant els anys en què es perfilava la carrera de Psicologia a la Universitat de Barcelona i l'encaix de l'Etologia en aquest ensenyament. Recordo especialment com vam haver de vèncer les resistències al canvi de l'assignatura optativa denominada Psicologia Animal, que impartia el Professor Jordi Sabater Pi, pel d'Etologia, que era el títol que corresponia als continguts que realment impartia. Per aquests i molts altres records i, també, per la teua contribució a deixar en evidència les limitacions de l'espècie humana, gràcies. ♦

Sabater Pi, passió per la natura

MONTSERRAT COLELL
Professora titular de la Facultat de Psicologia de la UB

L'etòleg barcelonès Jordi Sabater Pi, catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona i un dels científics espanyols amb més reconeixement internacional, ha mort a l'edat de 87 anys. La seva vida ha estat tant intensa com profitosa. L'any 1940 arribà a Guinea Equatorial per treballar com a capatàs en una finca agrícola i ben aviat la seva curiositat el va portar a interessar-se tant per la natura com per les cultures autòctones, aprenent l'idioma dels nadius –la llengua fang– i iniciant, de forma totalment autodidacta i gràcies a l'ajut de la seva dona, que va assumir moltes de les seves obligacions professionals, una sèrie de recerques en els àmbits de l'antropologia i de la zoologia. Especialment rellevants van ser els seus treballs sobre l'art dels tatuatges i l'estructura tribal del poble fang, la captura i descripció de l'ocell indicador de la mel de cua de lira (*Melichneutes robustus*) o l'estudi del procés metamòrfic de la granota gegant (*Conraua goliath*). Els seus treballs van despertar l'interès de la Universitat Tulane de Nova Orleans, que de 1966 a 1968 el va contractar com a investigador, becat per la National Geographic Society, el National Institute of Health i el New York Zoological Institute. És en el camp de la Primatologia on trobem les seves contribucions més rellevants. Pioner en l'estudi de la conducta dels

grans simis africans en llibertat, va descobrir la utilització de bastons per obtenir tèrmits i terra amb propietats medicinals en una població de ximpanzés (*Pan troglodytes troglodytes*) de les muntanyes d'Okorobikó a la Guinea Continental. La descoberta va ser publicada a Nature l'any 1969 i va tenir un gran ressò científic, tan en el camp de l'Etologia com en el de l'Antropologia i l'Arqueologia. Aquesta troballa el portaria a considerar l'existència d'indústries no humanes i a proposar el concepte d'àrees culturals en espècies no humanes. Entre les seves recerques primatològiques de camp cal destacar també els estudis sobre les conductes nidificadores de goril·les i ximpanzés i els treballs sobre l'etoeologia dels cercopitècids fores-

De esquerra a dreta: Laura Agüero, Mª Teresa Abelló, Jordi Sabater Pi, Lluís Colom, Rafael Cobrian i Montserrat Colell.

tals. Vinculat des de 1958 al Zoo de Barcelona i com a conservador del Centre d'Adaptació i Investigació d'Ikunde, a Bata, va ser el descobridor del goril·la albi Floquet de Neu, que esdevindria animal emblema del Zoo i de la ciutat de Barcelona. L'any 1972 va rebre una beca del National Geographic per continuar els estudis a Ruanda, on va estudiar els goril·les de muntanya juntament amb la zoòloga Dian Fossey. De retorn a Barcelona, l'any 1976, es va incorporar com a professor del Departament de Psicologia de la Universitat de Barcelona, on va introduir l'Etologia com assignatura i, anys més tard, la Primatologia Conductual, tant a nivell de llicenciatura com en estudis de postgrau. Mai va deixar de combinar la tasca docent amb la recerca, dirigint nombroses investigacions sobre comportament animal, tan en condicions de captivitat com en llibertat. Moltes d'aquestes recerques van donar lloc a tesis doctorals i publicacions internacionals, entre les que destaquen els estudis realitzats sobre lateralitat i cognició en grans simis i en lloros o els projectes de recerca sobre l'etoeologia del bonobo a la República del Congo i l'etoeologia dels cercopitècids de l'illa de Bioko a Guinea Equatorial. A més de la seva tasca científica, cal destacar la seva excel·lent labor divulgativa: conferències, seminaris, intervencions en revistes i diaris van apropar l'Etologia i la Primatologia al públic general, donant a conèixer una disciplina que fins llavors havia estat ignorada per molts. En Sabater Pi ha estat un científic innovador, avançat al seu temps, interessat per temes que han mostrat ser del màxim in-

terès. La seva recerca científica es caracteritza tant pel rigor científic i el treball constant com per una visió global i oberta, atenta a tots aquells aspectes que podrien ser rellevants per entendre millor el comportament animal. Ha rebut nombrosos guardons a la seva trajectòria científica, entre els que destaquen el Premi de la Fundació Catalana per a la Investigació (1991), la Medalla d'Or al Mèrit Científic de l'Ajuntament de Barcelona (1996) i la Medalla Narcís Monturiol al Mèrit Científic i Tecnològic, del Govern de la Generalitat de Catalunya (2004). Va ser professor Honoris Causa de la Universitat Autònoma de Madrid i de la Universitat Autònoma de Barcelona. I ha estat proposat dues vegades pel Premi de la Fundació Kyoto del Japó. El seu llegat, que va donar a la Universitat de Barcelona l'any 2000, conté tots els seus treballs científics, llibretes de camp, fotografies, un epistolari professional, una col·lecció d'objectes etnològics i els més de dos mil dibuixos -apunts al natural i aquarel·les-, realitzats al llarg de la seva vida. Dibuixos que, a més de valor científic, tenen un gran atractiu artístic. Però el llegat més important que ens ha deixat a tots els que varem tenir el privilegi de conèixer-lo va ser la passió que sentia per l'estudi de la natura i que tan bé sabia transmetre, així com el seu gran respecte per tots els éssers vius. Per conèixer, cal observar i si coneixes no pots deixar d'estimar i si estimes, voldràs protegir era una frase que emprava sovint i que ens defineix molt bé la seva manera de fer i de ser. ♦

mençar molt abans, als anys 50, en què va descriure el comportament dels anomenats "goril·les de costa" (*Gorilla gorilla gorilla*), una tasca d'investigació que va donar a conèixer a través de diversos articles, com ara "Beitrag zur Kenntnis des Flachlandgorillas" (1958) i "Beitrag zur Biologie des Flachlandgorillas" (1960) que es van publicar a la revista "Zeitschrift für Säugetierkunde", revista alemanya especialitzada en mamífers.

EN SABATER PI TORNA A BARCELONA

EN SABATER PI TORNA A BARCELONA

L'any 1969 coincidint amb la declaració de la independència de Guinea Equatorial va sortir del país i es va instal·lar a Barcelona on va treballar com a conservador del departament de primats i del terrari del Parc Zoològic de Barcelona.

El 1972 va rebre una altra beca de la National Geographic Society per continuar els seus estudis sobre primats a Rwanda, on va estudiar els "goril·les de muntanya" amb la coneguda zoòloga Dian Fossey.

L'any 1976 es va incorporar com a professor del Departament de Psicologia de la Universitat de Barcelona, on va introduir per primer cop a una universitat espanyola l'assignatura d'Etologia. Uns anys més tard, l'any 1987, va obtenir la plaça de catedràtic del Departament de Psiquiatria i Psicobiologia Clínica de la Universitat de Barcelona i quan es va jubilar va ser nomenat professor emèrit de la Universitat de Barcelona.

Durant els seus últims anys va continuar en actiu impartint conferències, participant en debats, escrivint llibres i publicant articles sobre les seves observacions i el comportament animal.

Homenatge a Sabater Pi, Medalla d'Or de la UB

FERNANDO ALBERICIO Director General del Parc Científic Barcelona

Escriure unes ratlles sobre una persona resulta sovint una tasca difícil. Aquest no és el cas, però, de Jordi Sabater Pi. Si hagués de definir en quatre paraules en Jordi diria que va ser un investigador en estat pur. Possiblement, va ser alhora un investigador del segle XIX, amb la concepció clàssica de la recerca, i un investigador del segle XXI. Jo personalment el considero un dels primers investigadors moderns que ha donat el nostre país. En Jordi va ser un investigador autodidacte. En arribar a Guinea Equatorial va trobar-hi un immens laboratori, i en va prendre possessió. Va passar de tenir un contacte purament sensorial amb el seu laboratori a tenir-hi un contacte profundament científic. També va aplicar a totes les seves activitats el mètode científic, que es basa, entre altres característiques, a fer-se preguntes i a trobar-hi respostes. Vaig tenir l'oportunitat de ser amb ell en el que va ser possiblement un dels seus últims contactes amb el gran laboratori que és la natura. Això va passar quan vam visitar conjuntament el Parc de la Natura de Cabárceno perquè hi inaugurés l'espai Sabater Pi, confrontant amb el dedicat a la investigadora Dian Fossey. Dos investigadors units tant a Cabárceno com en la ciència, ja que les seves recerques poden considerar-se "transformative research", per la seva capacitat de revolucionar els seus camps de recerca i de provocar alhora un canvi de paradigma. A Cabárceno vaig tenir el plaer d'acompanyar en Jordi i els científics del Parc en la visita a part de les instal·lacions, i vaig poder comprovar com en Jordi rejoyenia uns quants anys i tomava a ser aquell Jordi ple de preguntes i amb la necessitat d'aprendre. En Jordi va publicar a Nature, que és considerada possiblement la millor revista científica del món, i va ser portada de National Geographic, fites totes dues que anhelen amb afany els científics actuals. A la nostra ciutat se'l coneix principalment pel fet de ser el pare de Floquet de Neu, però aquest va ser un fet anecdòtic en la seva vida. En Jordi va assolir la grandesa en el món de la ciència gràcies a altres estudis molt més profunds i interdisciplinaris. Així, va estudiar els costums dels indígenes de l'ètnia fang i les característiques de diverses espècies d'animals autòctons, poc coneguts, com ara les aus indicadores de la mel —una tasca que va dur a terme en col·laboració amb el Museu de Ciències Naturals de Nova York—, la granota gegant —que va descriure per primer cop l'any 1962— i, especialment, el comportament dels goril·les de costa i dels ximpanzés. Aquesta tasca de recerca, poc coneguda pel gran públic, li va donar prestigi internacional entre la comunitat científica, un fet que, com a investigador, vull destacar. No en va Sabater Pi ha estat reconegut com una de les primeres autoritats mundials en l'estudi dels primats en estat natural. En Jordi també va ser un gran artista, i va aconseguir que els seus dibuixos i apunts ens transmetessin la passió per la natura que ell va tenir. En Jordi va unir l'observació i el dibuix com a eines per estudiar la natura. En aquest sentit, ell sempre deia: "Per dibuixar, cal observar. Si observes, coneixes. Si coneixes, estimes, i si estimes, protegeixes". Per a aquells que com jo el trobem a faltar, vull donar-vos la meua fórmula de retrobar-me tant amb ell com, sobretot, amb el seu món. Aquesta retrobada consisteix a visitar la Col·lecció Sabater Pi. ♦

FLOQUET AL CINE I A LA TELEVISIÓ

Films, Utopia Global i MUF Animation, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Barcelona, realitzaran el primer llargmetratge de cinema d'animació dedicat i protagonitzat per en Floquet de Neu, que està previst que s'estreni durant l'hivern del 2010. També està previst produir una sèrie de televisió sobre en Floquet, on el goril·la albi viatja

per tot el món ajudant altres animals que estan en perill. Per altra banda es fan altres tipus d'adaptacions audiovisuals i multimèdia amb la figura d'en Floquet de Neu com a protagonista.

PREMIS PER UNA GRAN TASCA

Ha estat distingit amb el Premi de la Fundació Catalana per a la Recerca (1991) i nomenat Doctor Honoris Causa per la Universitat Autònoma de Madrid (1993) i la Universitat Autònoma de Barcelona (1997). També ha rebut la Medalla d'Or al Mèrit Científic de l'Ajuntament de Barcelona (1997), la Creu de Sant Jordi (2000), i la Medalla Narcís Monturiol al mèrit científic i tecnològic que atorga la Generalitat de Catalunya (2005).

EL SEU LLEGAT

L'any 2000, Jordi Sabater Pi va donar personalment el seu arxiu a la Universitat de Barcelona, que s'ha integrat al fons bibliogràfic d'aquest centre com a "Col·lecció Sabater Pi". Aquesta Col·lecció ubicada al Parc Científic Barcelona, acull el fons documental de la seva obra científica i gràfica, que ha estat catalogat i elaborat bibliogràficament pel Centre de Recursos per a l'Aprenentatge i la Investigació (CRAI) de la Universitat de Barcelona. ■

«Penso que la vida no és necessàriament una aventura feliç, però sí fascinant», Jordi Sabater Pi

Amb aquesta frase acaba la biografia de Jordi Sabater Pi, Okorobikó.

CÈLIA GONZÁLEZ FERNÁNDEZ
Responsable de relacions externes del Centre de Documentació Col·lecció Sabater Pi de la UB.

La seva, va ser una vida fascinant, de pel·lícula, tant o més que "Goril·les en la boira". Jordi Sabater va marxar de casa l'any 1940 amb disset anys, per anar treballar a unes finques agrícoles a l'illa de Fernando Poo (Guinea Equatorial) en unes condicions molt dures. Va començar amb el "machete" a la mà i va acabar de catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona.

Sempre li agradava recordar aquest fet !!!

Quan al febrer de 2006 vaig conèixer a Jordi Sabater Pi, ell estava treballant com qualsevol altre dia a la seva Col·lecció. Jo havia acabat la llicenciatura d'Antropologia a la UB i estava estudiant el DEA - "Els Primats i l'Origen de l'Home", on ell donava classes. Aprofundint en la seva trajectòria professional i personal vaig descobrir un Jordi Sabater Pi que desconeixia. Vaig quedar meravellada amb els seus dibuixos i amb tot el que havia fet al llarg de la seva vida. Em va demanar si voldria treballar amb ell com a "conservadora" de la seva Col·lecció. Aquella va ser una oportunitat de les que es presenten un cop a la vida.

Quin privilegi treballar amb Jordi Sabater Pi !!!

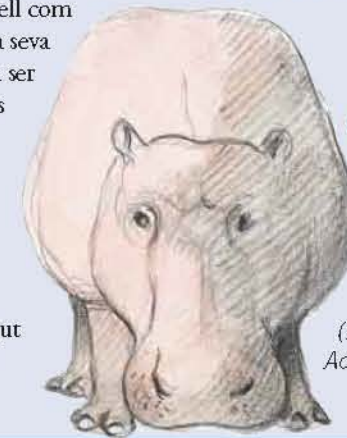
Tots els que hem tingut la sort de conèixer de

prop a Jordi Sabater Pi hem viatjat per l'Àfrica que ell tant estimava. Hem visitat la Guinea Equatorial dels anys cinquanta i seixanta. Hem conegut a la gent de l'ètnia fang, els seus tatuatges, la seva llengua... Hem fet sortides de camp per veure els goril·les de costa. Hem vist als ximpanzés fabricant els famosos bastons per obtenir tèrmits. Hem sentit el soroll que fa el vol de les aus indicadores de la mel. Hem vist saltar a les granotes gegants a les cascades del riu Mbia. Hem viatjat per Kenya i Tanzània, hem visitat els seus Parcs Naturals i hem conegut als Massai. També hem estat a Rwanda amb Dian Fossey i els goril·les de muntanya. I hem mirat als ulls als bonobos del Zaire.

Quina vida més fascinant !!!

Sempre ens quedarà Àfrica... Sempre estarà entre nosaltres... Ens queden els seus dibuixos, els seus llibres, les seves fotografies, les seves llibretes de camp, els seus articles, la seva biblioteca... I sobretot ens queden els seus pensaments, les seves observacions, els seus consells, les seves paraules...

Moltes gràcies,
DOCTOR SABATER PI ♦
Filla d'Àfrica

Okorobikó:
una biografia de Jordi Sabater Pi.
Joan Tort,
Pere Tobaruela.
Barcelona:
la Magrana, 2003
(National Geographic /
Adventure Press)

COL·LECCIÓ SABATER PI

L'any 2000, el Dr. Jordi Sabater Pi va fer donació a la Universitat de Barcelona del fons documental de la seva obra científica i gràfica. Ubicada al Parc Científic de Barcelona, la denominada "Col·lecció Sabater Pi" es compon de llibres i revistes sobre temes vinculats amb l'etologia, la primatologia i l'antropologia principalment. No obstant això, també es recullen documents de botànica, història, geografia i psicologia, entre d'altres. També conté més de 5.500 documents manuscrits: cartes, postals, articles, etc.

Jordi Sabater Pi és alhora un científic i un dibuixant expert.

La col·lecció inclou més de 2.000 dels seus esplèndids dibuixos, aquarel·les i apunts al natural d'animals en moviment, vegetació o rostres humans, que omplen també els seus quaderns de camp. Aquesta col·lecció es completa amb més de 4.500 fotografies, 1.500 diapositives, diversos vídeos i objectes etnològics procedents d'Àfrica.

A través d'aquest centre es facilita la localització de documents que componen la col·lecció a qualsevol persona interessada en la matèria, tant als científics i estudiosos d'antropologia africana, etologia, primatologia i història de Guinea Equatorial principalment, com al públic en general interessat en l'activitat professional de Jordi Sabater Pi.

Col·lecció Sabater Pi ♦ Universitat de Barcelona

Parc Científic de Barcelona ♦ c/ Baldori Reixac, 2

Horari d'atenció al públic: de dilluns a divendres, de 10 a 13 h.

A l'amic Jordi

ANTONI MICÓ FLORIACH *Il·lustrador i dibuixant*

Fa uns quants anys enrere, quan impartia classes d'il·lustració a l'escola Llotja del carrer Avinyó, conjuntament amb els meus companys, ens vam proposar portar a terme una sèrie d'activitats per tal de difondre i dignificar l'ofici de dibuixant i il·lustrador. Així vam començar a programar una sèrie de conferències i exposicions les quals tindrien com a prioritari convidar artistes i professionals, tant de renom nacional com internacional. Paral·lelament vam trobar interessant exposar treballs d'ex-alumnes que haguessin triomfat professionalment dins de l'àrea de l'artista convidat. El propòsit consistia a propiciar el contacte entre tres generacions, els professionals de renom, els que estan començant i els alumnes que aspiren a ser professionals. Feia temps que coneixia l'obra del Doctor Jordi Sabater Pi, i vaig pensar en aquell moment que seria una bona idea proposar-li el projecte d'una exposició sobre part de la seva obra gràfica, i de pas intentar aconseguir la publicació d'un catàleg, ja que els que ens dediquem al món de l'art sabem que una exposició té un temps efímer, i el catàleg, com a testimoni, perdura en el temps. Vaig posar-me en contacte amb ell i li vaig proposar el projecte. Recordo bé com de receptiu i il·lusionat es va mostrar amb la idea, i partint del seu vist i plau vaig organitzar l'exposició. No cal dir que tot plegat va ser tot un èxit ja que vam poder recollir una extraordinària mostra dels seus dibuixos en antropologia, botànica, paisatgística, zoologia i primatologia. Fou destacable el gran nombre de públic en l'acte d'inauguració: alumnes, professionals del món de l'il·lustració i de la ciència... així com també admiradors de tota condició.

Arran d'aquesta exposició vam travar una bona amistat, suposo que per l'interès mutu en el dibuix. Recordo haver tingut llargues converses sobre artistes i dibuixants, tant del passat com de l'actualitat. Tot d'una, la conversa es traslladava del terreny de l'art al de la ciència i finalment tomava als seus records de la seva vida a l'Àfrica. Les trobades es feien freqüents i les converses apassionants. En una d'aquestes trobades em va proposar sortir un matí a dibuixar a fora de Barcelona, i em va semblar prou interessant. Vam anar a Montserrat, a dibuixar la muntanya, crec recordar que seria el juliol del 2003, i no vam deixar de sortir a dibuixar fins a finals de setembre del 2005. Cada setmana agafava el cotxe i l'anava a recollir a casa seva a primera hora del matí, ell ja m'esperava a baix al carrer amb el seu bloc de dibuix i el seu llapis. Un dia anàvem al Montseny, un altre al Pedraforca, a San Llorenç de Munt, al pantà de Sau..., però el lloc on anàvem més sovint era Montserrat. Podria ser per la proximitat i evidentment per la majestuositat de la muntanya. Vaig aprendre a dibuixar molt en aquestes sortides. A part, era un plaer trobar-te qualsevol dia al matí en aquests

indrets i en companyia del Doctor Jordi. Recordo un grapat d'anècdotes divertides en aquests viatges.

Amb el temps el lligam entre nosaltres i amb l'Escola Llotja va ser més intens ja que ell estava sempre obert a participar en qualsevol acte relacionat amb el dibuix i la il·lustració naturalista. El Departament d'il·lustració de l'escola va proposar posar el seu nom a l'aula de dibuix més emblemàtica de l'escola. I així ho vàrem fer. En la inauguració va dir-me: "El destí és capritxós ja que de jove volia ser dibuixant i tenia interès a anar a la Llotja a aprendre, però el meu pare no em va deixar, finalment l'aula més important de dibuix de l'escola portarà el meu nom".

El Doctor Jordi, amb el temps va transmetre a tothom qui el conegués el sentiment d'autenticitat d'una vida plena i dedicada a la ciència, la seva personalitat i actitud, les seves declaracions i comentaris dels seus raonaments, transmetien la sensació d'estar davant d'un d'aquells personatges amb saviesa i que tan sols coneixem en novel·les o relats romàntics del segle XIX. Possiblement a la seva vellesa aquest sentiment es va fer més intens... Un dels últims actes que vaig organitzar va ser el comissariat de l'exposició "TULL DE LA NATURA" en el Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú. Aquesta exposició tenia d'especial que era la primera vegada que els seus dibuixos es mostraven en un museu i, per a més satisfacció, en un que forma part del MANAC i de la reserva del PRADO de Madrid. El dia de la inauguració el recinte estava de gom a gom i recordo que, quan el Doctor Jordi va entrar a la sala del Museu, el públic assistent el va aplaudir efusivament, quasi com en la cloenda d'una gran actuació teatral. Va ser un d'aquells moments màgics i emocionants.

En els últims temps el Doctor Jordi es va anar apagant com una flama. Fins que els seus dits ho van permetre no va deixar de dibuixar. Al final, encara que el seu cos no li respongués a causa del seu estat, cal dir que sempre la seva ment va mantenir-se totalment lúcida i clara. En una de les últimes converses amb ell li vaig preguntar d'on treia tanta vitalitat, la seva resposta va ser: "Tan sols tinc molta curiositat", i continuant la conversa, li vaig demanar: "Si pogués viure 80 anys més en què investigaria?" La seva resposta fou contundent: "En el Cosmos, pensa que l'ésser humà és l'únic ésser viu, que té consciència de l'Univers". ♦

Un lloc en la ciència

EDWARD O. WILSON *Professor emèrit en investigació, Universitat de Harvard, Museu de Zoologia Comparativa*

Vaig mantenir correspondència amb en Jordi Sabater durant anys i més endavant vaig tenir el privilegi de conèixer-lo personalment durant el seu darrer any de vida, durant una visita que vaig fer a Barcelona. Vaig reconèixer-lo en un període primerenc com a pioner en els estudis de primats naturalístics i, en particular, els simis antropoides. Era molt original i intuïtiu. Va observar-los i, amb les seves capacitats artístiques remarcables, va dibuixar-ne l'aparença, les seves idiosincràsies i fins i tot els seus estats d'ànim. La seva obra situava els animals en mig de la població humana que els pressionava, i ens recordava gràficament les seves semblances respecte a la nostra espècie, la relació especial entre ells i els motius pels quals hauríem de cuidar-los i protegir-los. En aquest sentit, va anar més enllà d'una simple descripció del seu comportament i va guanyar-se un lloc en la ciència per sempre més. ◆

Sabater Pi, un gran investigador

MÀRIUS RUBIRALTA *Secretari General d'Universitats del Ministeri d'Educació*

Vaig conèixer al Dr. Jordi Sabater Pi fa alguns anys amb motiu d'una reunió que vaig mantenir amb ell durant la meua etapa com a vicerector de Recerca de la Universitat de Barcelona. Al llarg de la conversa, vàrem tenir una comunió extraordinària i vàrem parlar de la seva estada a Guinea. Ell portava uns dibuixos que em va mostrar. Em va dir que a casa seva tenia tots els que va fer a Guinea i molt amablement em va convidar a veure'ls. A través d'aquesta visita de la mà de la Dolors Lamarca –en aquell moment directora de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona–, vaig conèixer a la Núria, la seva dona. Crec que aquest homenatge d'aportació al nostre país també se l'ha de retre a ella.

En Sabater Pi em van explicar que la Núria va donar sempre molta importància al seu treball, i que, per això, quan van fer les maletes, ella no va dubtar ni un segon en decidir que tot aquell material de recerca no es podia perdre i se'l va emportar a Barcelona, ja que s'estimava més deixar altres records i objectes personals a Guinea que el treball del professor.

Quan vaig començar a fullejar les làmines, vaig adonar-me de la importància que tenia tot aquell material per a la

D'esquerra a dreta: Màrius Rubiralta, Jordi Sabater Pi i Antoni Mích.

Universitat de Barcelona i pel món de l'Etologia i el dibuix. Així va començar la Col·lecció Sabater Pi de la Universitat de Barcelona. El seu arxiu personal va ser donat a aquesta universitat perquè futures generacions no partissin de zero en el camp de la recerca en ambdues disciplines. No em va costar gens convèncer-lo de la donació del seu llegat, ja que per sobre de tot es reconeixia a ell mateix com a un acadèmic. ◆

Jordi Sabater Pi: científic i artista extraordinari

PHILLIP V. TOBIAS *Professor emèrit de l'Institut de l'Evolució Humana de Ciències Anatòmiques, Universitat de Witwatersrand, Johannesburg*

La mort d'en Jordi Sabater Pi ens ha privat de la personificació de com "Les dues cultures" de Lord C. P. Snow es poden unir en la vida i obra d'una sola persona, ja que aquesta és precisament la síntesi personal que en Sabater Pi va aconseguir com a científic i artista. La seva recerca en primatologia no es pot separar de les representacions artístiques dels primats que va estudiar i admirar. Aquesta és una de les seves característiques úniques i lloables, que van adquirir un significat extraordinari per a mi quan vaig visitar-lo per primera vegada el 1996.

Durant dos dies memorables (l'1 i el 2 de maig de 1996), el meu amfitrió a Barcelona, el Professor Daniel Turbon, em va portar a casa d'en Sabater Pi, acompanyat per en Jordi Serrallonga i en David Serrat. Allà, durant un parell d'hores inoblidables, vaig gaudir del caliu i la simpatia d'un savi mentre contemplava els seus dibuixos, notes de camp, art africà i publicacions. Amb molta generositat, em va obsequiar amb diversos dels seus llibres. No tenia cap mena de sentir preguntar on acabava la ciència i on començava l'art; en l'obra d'aquest expert tan important, es fusionaven de forma inseparable.

L'1 de maig de 1996, després de dinar, vaig descobrir una altra faceta del primatòleg: el seu treball de camp a l'Àfrica. Guinea

Equatorial va ser l'escenari de gran part de la seva investigació, i va ser allà on, l'1 d'octubre de 1966, en Sabater Pi va salvar una cria de goril·la de la província de Riu Muni. Es calculava que devia tenir uns dos o tres anys i era únic perquè era albf. No només li faltava melanina a la pell, sinó que també tenia poc pigment als ulls, amb la qual cosa es veien blaus en la llum adequada. Mai abans no s'havia trobat un goril·la albf i, tement que no sobreviuria en les dures condicions de la selva, en Sabater Pi el va portar a Barcelona i el va presentar al Zoo, on va viure i créixer durant 37 anys i a qui van anomenar afectuosament Floquet de Neu. No cal dir que la meua visita a Barcelona no hauria estat rodona si no hagués fet una visita a en Floquet de Neu.

Doncs bé, la tarda de l'1 de maig, juntament amb en Sabater Pi i en Daniel Turbon, a més d'una munió de visitants, estudiants i representants dels mitjans de comunicació, vaig

visitar el director del Zoo, el Sr. Ferran Costa, on vaig donar la primera d'una sèrie de rodes de premsa i finalment vaig conèixer en Floquet de Neu amb en Sabater Pi. El goril·la no estava gaire comunicatiu davant de tantes persones, càmeres i flaixos que no paraven! També vaig conèixer alguns dels seus descendents, tot i que el primer dels seus nets, sobre el qual el Zoo disposa d'uns informes meticulosos, encara no havia nascut. Va ser una visita molt emocionant i un nombre considerable de barcelonins (de persones, en aquest cas) van assistir a la trobada entre en Floquet de Neu, en Sabater Pi i jo mateix!

A pocs científics se'ls dona l'honor de tenir un testimoni en vida de la feina de la seva vida com un monument personal extraordinari. Des del meu punt de vista, així veig en Floquet de Neu, que va formar part del llegat d'en Sabater Pi. L'endemà, el dia 2 de maig, es va fundar oficialment l'HOMINID, Grup d'Orígens Humans, una iniciativa estudiantil molt remarcable, inspirada pel Professor Daniel Turbon i fundada per un destacat estudiant d'investigació,

en Jordi Serrallonga, juntament amb un grup de col·legues. El comitè havia convidat en Sabater Pi perquè en fos el President honorífic, qui, per al grup i l'ocasió, havia creat un material gràfic especial d'un goril·la i un home. En el meu cas, va ser un privilegi que m'honressin de forma similar al seu costat. El tercer President honorífic fou en John Desmond Clark, un arqueòleg africanista distingit de Califòrnia (anteriorment de Zàmbia), tot i que no va poder

assistir a la cerimònia inaugural. Tant en Sabater Pi com jo vàrem parlar animadament sobre la meravellosa empresa dels alumnes d'en Turbon. En la seva carta per a en Daniel Turbon, en Desmond Clark va felicitar els encarregats de formar l'HOMINID, Grup d'Orígens Humans, i va instar que la universitat en reconegués la importància i li donés un títol oficial. Amb la recent desaparició d'en Sabater Pi, precedint la mort prematura d'en Desmond Clark, sóc l'únic President honorífic en vida de l'HOMINID.

Per finalitzar aquesta nota sobre la meua implicació acadèmica personal amb Barcelona i la seva Universitat, aquell dia (el 2 de maig de 1996) es va anunciar que quatre facultats m'havien nominat com a doctor honorífic. Gairebé divuit mesos més tard, el 30 d'octubre de 1997, vaig tornar a la Universitat de Barcelona per rebre el títol de Doctor en Ciències honoris causa. ◆

“Adéu Jordi”

SAVADOR FILELLA

Ex Conservador del Zoo de Barcelona i Membre fundador de DEPANA

Bon dia Salvador- ell pasava corrent fent una mena de marxa atlètica pels camins del Zoo quan es traslladava d'un lloc a altre. Aquesta és la imatge que més em ve a la memòria d'ell. Jo en aquells temps era un noi de 26 anys que en feia un parell que treballava al Zoo i des del primer dia la figura d'en Jordi Sabater estava omnipresent en aquell Zoo de finals de la dècada dels seixanta, i era lògic, ja que molts dels animals exòtics de la selva africana que teníem a la nostra col·lecció els havia enviat ell des de la Guinea, aleshores anomenada espanyola. En Jordi era el responsable del Centre d'Ikunde, des de que l'Ajuntament de Barcelona l'havia fundat feia uns anys,

de la mà del aleshores Director del Zoo, Antoni Jonch Cuspinera. El primer cop que el Sr. Jonch em va parlar d'en Jordi Sabater va ser arran de l'enviament de diversos exemplars de Granota Goliat, una espècie d'anur gegantí que tan sols es troba a Guinea Equatorial i Camerun. El comentari que el Director em va fer no era gaire optimista “procura que ens mengin i que s'adaptin a la seva reserva, ja que possiblement l'amic Sabater no ens en podrà enviar gaires més. La situació política – va continuar dient- no està gens bé pels espanyols allà i possiblement aviat haurem de tancar Ikunde i en Jordi tomarà cap aquí”. Durant els mesos següents en Jordi ens va continuar enviant exemplars de Guinea, especialment micos dels anomenats Talopins i Cara blaus. Fins que un dia l'Antoni Jonch ens va comunicar que en Jordi Sabater tomava a Barcelona i vindria a treballar al Zoo. L'aventura guineana d'Espanya s'havia

acabat. Els mitjans de difusió de l'època poca informació van donar vers la sortida d'Espanya d'aquell país africà. És per això que les primeres converses que en Jordi i jo vam tenir, mentre li ensenyava els racons més poc coneguts del Zoo, sempre giraven vers la seva vida a la col·lònia. A mi m'encantava escoltar les seves aventures per la selva, mentre anava i venia cercant exemplars per Ikunde i després eren enviats al nostre Zoo. En Jordi era molt gràfic amb les seves explicacions, gesticulava molt i donava una entonació particular quan descrivia comportaments i hàbits alimentaris de les espècies que ell observava en el seu hàbitat natural de la selva. Aquells primers mesos de convivència d'en Jordi i jo al Zoo van servir per trencar moltes idees preconcebudes que jo tenia d'Ikunde, de la vida al dia a dia a Guinea i poc a poc vam establir uns lligams de confiança molt positius. Recordo que per aquella època, quan feia calor, al migdia anàvem a la platja de la

Barceloneta a refrescar-nos un xic i allí em parlava de les platges de Guinea, de la seva virginitat i de l'encant tropical que tenien. Els mesos van anar passant i les inquietuts intel·lectuals d'en Jordi ens van anar separant poc a poc. Ell va començar a anar a l'Universitat i cada cop li quedava menys temps per anar a fer una marxa atlètica pels camins del Zoo. A partir d'aquí la seva història acadèmica, docent i investigadora ja és de domini públic, però jo em quedo amb aquella figura encara jove i entranyable que passava corrent pel costat, tot dient: - Adéu, bon dia. - Ara Jordi ja has deixat definitivament la teva condició humana, però lluny d'haver-te'n anat, estàs molt més a prop nostre, dins de l'energia de les selves que tu vas conèixer, en el camins del Zoo que tu vas recórrer i dins la mirada d'aquell primat que ens mira des de la seva instal·lació. - Bon dia Jordi. ♦

HOMENATGE A JORDI SABATER PI A L'«ESPAI GORIL·LES» DEL ZOO

L'any 2003 es va inaugurar al Zoo de Barcelona l'«Espai Goril·les», una exposició permanent de 200 m² que pretén recollir tot el coneixement que es té avui sobre aquests parents propers de la nostra espècie. Estructurat en diferents mòduls temàtics, ens mostra des de la primera i errònia visió que abans tenia l'home d'aquests animals fins a la realitat del funcionament de la seva societat, les seves capacitats d'aprenentatge o la delicada situació en que es troben en l'actualitat, tot plegat posat de manifest per una sèrie d'investigadors entre els quals es troba Jordi Sabater Pi. Per aquesta raó, en el mòdul dedicat als primers estudiosos dels goril·les a la natura hi ha tot un apartat sobre la seva figura, on es poden veure fotografies de la seva època a l'Àfrica, una mostra dels seus magnífics dibuixos o els quaderns de camp en els que dibuixava i anotava les seves observacions del comportament dels animals a la selva. El record a Jordi Sabater Pi en aquest espai es reforça, a més, d'una manera ben visible, ja que les parets externes de l'edifici de l'exposició estan decorades amb grans reproduccions de dibuixos seus d'en Floquet de Neu i d'altres exemplars de goril·les.

Jordi Sabater Pi, etnògraf i primatòleg

JAMES F. McCLINTOCK

Professor emèrit d'Antropologia de la Universitat de Chicago

El que hem perdut (i el que jo personalment he perdut) amb la defunció d'en Jordi Sabater Pi és un amic amb unes capacitats d'observació extraordinàries. Podem reconèixer les capacitats visuals d'en Jordi Sabater Pi en la magnífica qualitat dels seus dibuixos de camp. Així mateix, també comptava amb unes capacitats etnogràfiques d'observació, interpretació i comprensió valuoses. En ambdós casos, les seves capacitats eren les d'un autèntic científic innat! La notícia recent de la seva mort, per raons òbvies, potser, se centra en el goril·la blanc, en Floquet de Neu, un accident de la naturalesa sobre el qual el van informar quan era cap del Centre d'Adaptació del Zoo a Bata i que, amb la cura i preparació d'un expert,

va fer arribar al Zoo. Va actuar com un intermediari eficaç entre els descobridors nadius i el Zoo, però en “Copi” no va ser la seva descoberta. Sé que, amb l'atenció del públic cap al goril·la blanc, Sabater veia que la feina principal de la seva vida, l'observació i la representació primatològiques, es veia desplaçada. De fet, sempre es mostrava una mica indecís i avergonyit pel reconeixement que se li havia donat per en Floquet de Neu. La importància que es donava a aquest fet eclipsava una mica que era un primatòleg pioner en observar i interpretar els goril·les, ximpanzés i la vida salvatge africana en el seu entorn natural, des de mitjans dels anys 50 en endavant. Tot això era molt prematur en el camp de les observacions dels primats, que, amb el pas del temps, va esdevenir una especialitat i va cobrar una importància que mai abans no havia tingut en la història natural. En Sabater era un amic de tota la

vida, des que el 1955 l'Augusto Panyella, que llavors dirigia el Museu Etnològic de Barcelona, me'l va presentar en un dinar a Montjuïc. Jo estava fent una recerca en els arxius etnogràfics de la que llavors era la Guinea espanyola, Riu Muni, i en Sabater acabava de tornar de passar-hi l'estiu. En Panyella i en Sabater estaven col·laborant en uns estudis etnogràfics dels fang: en Sabater sobre el terreny i en Panyella des del museu. A partir d'aquell moment, en Sabater i la seva dona, la Nuri, i la meua dona, la Renate, i jo, ens vam veure moltes vegades, tant a Espanya com a Amèrica. Deixeu-me que comentis un episodi curiós que va succeir quan vam visitar la família Sabater al Centre d'Adaptació del Zoo de Barcelona a Bata, Riu Muni, l'any 1959. Era el nostre segon dia i un goril·la primatòleg jove es va escapar de la gàbia i es va amagar als marges del bosc que hi havia a les afores del

Centre. Com que no hi havia ningú més disponible, en Sabater em va demanar si podia ajudar-lo a tornar-lo a capturar. Llavors, vam trobar el jove goril·la en la malesa i entre tots dos vam intentar atrapar-lo agafant-lo cada un per un braç i una cama. Em va sorprendre molt veure com n'era de fort el petit i la camisa que acabava d'estrenar se'm va estripar mentre passava tot això. La Nuri va voler comprar-me'n una de nova però per a mi aquella experiència amb en Sabater va ser tan important que n'haguessin calgut un munt per compensar-ho, així que vam cosir la camisa i vaig seguir portant-la amb molt d'orgull durant els dos anys següents de treball etnogràfic a Gabon amb els fang. El que no s'esmenta mai en parlar d'en Sabater com a primatòleg i “descobridor” del goril·la blanc és el valor etnogràfic de la feina que va dur a terme, principalment entre els fang, sobretot durant els

anys 50 i amb la col·laboració, com jo l'anomeno, amb el Museu Etnològic de Barcelona i el seu director aleshores, l'Augusto Panyella. Com que posteriorment vaig treballar amb els fang durant força anys en aquella època, i durant alguns períodes breus a la Guinea espanyola, on en Jordi va realitzar la majoria de la seva etnografia, ara, en el moment de la seva defunció, em sento amb l'obligació de testificar el valor d'aquella tasca per a la comprensió antropològica. Gran part de la seva tasca etnogràfica es duia a terme en col·laboració per anar sobre segur però, en moltes ocasions, la seva contribució era la més important, ja que ell era qui feia el treball de camp a l'Àfrica. Aquesta feina es troba als arxius del museu i es va publicar conjuntament amb els col·legues del museu. Deixeu-me també que comentis dues contribucions particularment valuoses i, sense cap mena de dubte, pioneres:

el seu Esquema de l'antroponímia dels fang des del punt de vista etnològic, Arxius de l'Institut d'Estudis Africans, 1955, (que va publicar conjuntament amb en Panyella) i el seu magnífic compendi il·lustrat sobre els tatuatges dels fang. Els tatuatges dels fang de l'Àfrica occidental: art, simbolisme i biologia en una manifestació artística poc coneguda, 1992, que va dur a terme amb l'Oriol Sabater i Coca i que és un dels millors estudis d'aquest tipus que hi ha sobre estudis africans. En un sentit figurat, podem afirmar que en Sabater Pi va aconseguir fer-nos entendre el “llenguatge dels primats”. Al principi de la seva carrera a Guinea va treballar amb l'idioma dels fang i va aconseguir que ampliéssim molt més els nostres coneixements sobre els fang i la seva cultura. El seu talent era un talent veritablement científic i no gens usual en les ciències naturals! ♦

BIBLIOGRAFIA BÀSICA DE JORDI SABATER PI

-

■ **Estudio del proceso técnico de la cerámica fang de la Guinea española.** A. Panyella. Madrid, Instit. Estudios Africanos CSIC, 1955.
-

■ **Els tatuatges dels fang de l'Àfrica Occidental.** Ajuntament de Barcelona, Treballs del Museu Etnològic, 1992.
-

■ **Comparative ecology of Gorilla gorilla and Pan troglodytes in Rio Muni, West Africa.** Cl. Jones. Basel, Biblioteca Primatologica n° 13, 1971.
-

■ **Etologia. Cap a la desmitificació de l'home.** Amb P. Tobaruela. Barcelona, Edicions de l'Abadia de Montserrat, 2004.
-

■ **Etología de la vivienda humana. De los nidos de los póngidos al hábitculo humano.** Barcelona, Labor, 1985.
-

■ **Gorilas y chimpancés del África Occidental.** Méjico, Fondo de Cultura Económica, 1984.
-

■ **El chimpancé y los orígenes de la cultura.** Barcelona, An-thropos, 1978.
-

■ **Jordi Sabater / Carles Riba. Diàlegs a Barcelona.** Ajuntament de Barcelona, 1994.
-

■ **Floquet per sempre. El goril·la blanc vist pel seu descobridor.** Barcelona, Edicions 62, 2003.

SELECCIÓ DE LLIBRES SOBRE JORDI SABATER PI

-

■ **Okorobikó.** Joan Tort i Pere Tobaruela. Barcelona, La Magrana, 2003.
-

■ **Primates, origin, evolution and behaviour. Homage to Jordi Sabater Pi.** Clark, Kingdom, Lovejoy. Barcelona, Ed. Parc Científic de Barcelona, 2003.
-

■ **Jordi Sabater Pi. Animals il·lustrats del Parc Zoològic de Barcelona.** Màrius Carol. Barcelona, Produccions. Parc Zoològic de Barcelona, 2002.
-

■ **Jordi Sabater Pi.** Pere Bonnin. Barcelona, Col·lecció de Biografies de la Fundació Catalana per a la Recerca, 1996.
-

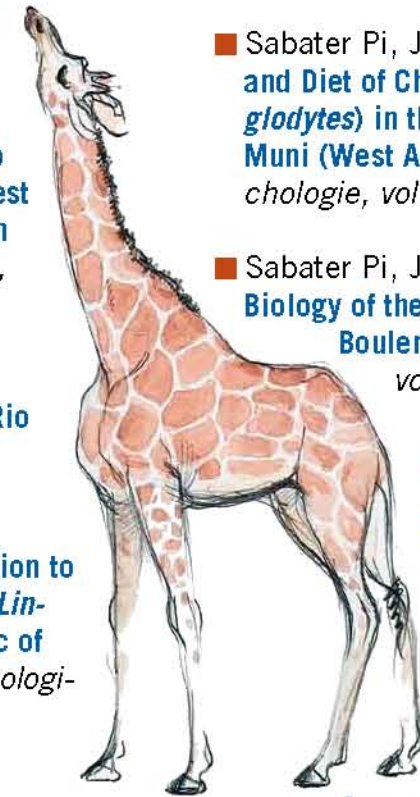
■ **Professor Jordi Sabater Pi. Una vida a l'Àfrica dedicada a la recerca naturalista.** Veà, Fullola, Serrat, Turbón. Pub. Uni. de Barcelona. Col·lecció Homenatges, 1997.
-

■ **El traç de la natura.** Amb X. Duran. Barcelona, Edicions 62, 2001.
-

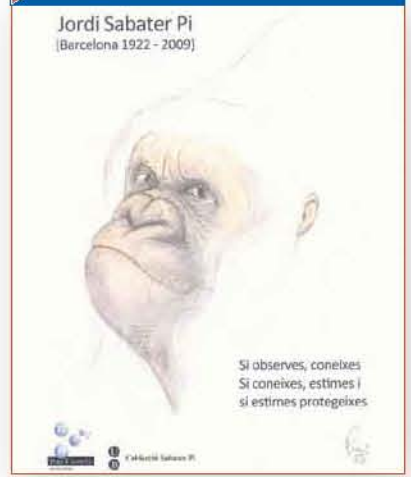
■ **Como la vida misma.** J. Cervera. Barcelona, March Editor, 2003.

SELECCIÓ D'ARTICLES PUBLICATS D'EN JORDI SABATER PI

- Sabater Pi, J.; Lassaleta, L. (1958): "Beitrag zur Kenntnis des Flachlandgorillas (*Gorilla gorilla Savage et Wyman*)". *Zeitschrift für Säugetierkunde*, vol. 23, p. 108-114.
- Sabater Pi, J. (1960): "Beitrag zur Biologie des Flachlandgorillas (*Gorilla gorilla Savage et Wyman*)". *Zeitschrift für Säugetierkunde*, vol. 25, p. 133-141.
- Sabater Pi, J. (1966): "Gorilla attacks against humans in Rio Muni, West Africa". *Journal of Mammalogy*, vol. 47 no. 1, p. 123-124.
- Sabater Pi, J. (1967): "An albino lowland gorilla from Rio Muni, West Africa, and notes on its adaptation to captivity". *Folia Primatologica*, vol. 7 no. 2, p. 155-160.
- Jones, C.; Sabater Pi, J. (1969): "Sticks used by Chimpanzees in Rio Muni, West Africa". *Nature*, vol. 223 no. 5201, p. 100-101.
- Sabater Pi, J. (1972): "Contribution to the Ecology of *Mandrillus sphinx Linnaeus* 1758 of Rio Muni (Republic of Equatorial Guinea)". *Folia Primatologica*, vol. 17 no. 4, p. 304-319.
- Sabater Pi, J. (1974): "An Elementary Industry of the Chimpanzees in the Okorobikó Mountains, Rio Muni (Republic of Equatorial Guinea), West Africa". *Primates*, vol. 15 no. 4, p. 351-364.
- Sabater Pi, J. (1977): "Contribution to the Study of Alimentation of Lowland Gorillas in the Natural State, in Rio Muni, Republic of Equatorial Guinea (West Africa)". *Primates*, vol. 18 no. 1, p. 183-204.
- Sabater Pi, J. (1979): "Feeding Behaviour and Diet of Chimpanzees (*Pan troglodytes troglodytes*) in the Okorobikó Mountains of Rio Muni (West Africa)". *Zeitschrift für Tierpsychologie*, vol. 50 no. 3, p. 265-281.
- Sabater Pi, J. (1985): "Contribution to the Biology of the Giant Frog (*Conraua goliath, Boulenger*)". *Amphibia-Reptilia*, vol. 6 no. 2, p. 143-153.
- Groves, Colin P.; Sabater Pi, J. (1985): "From ape's nest to human fix-point". *Man, The Journal of the Royal Anthropological Institute*, vol. 20 no. 1, p. 22-47.

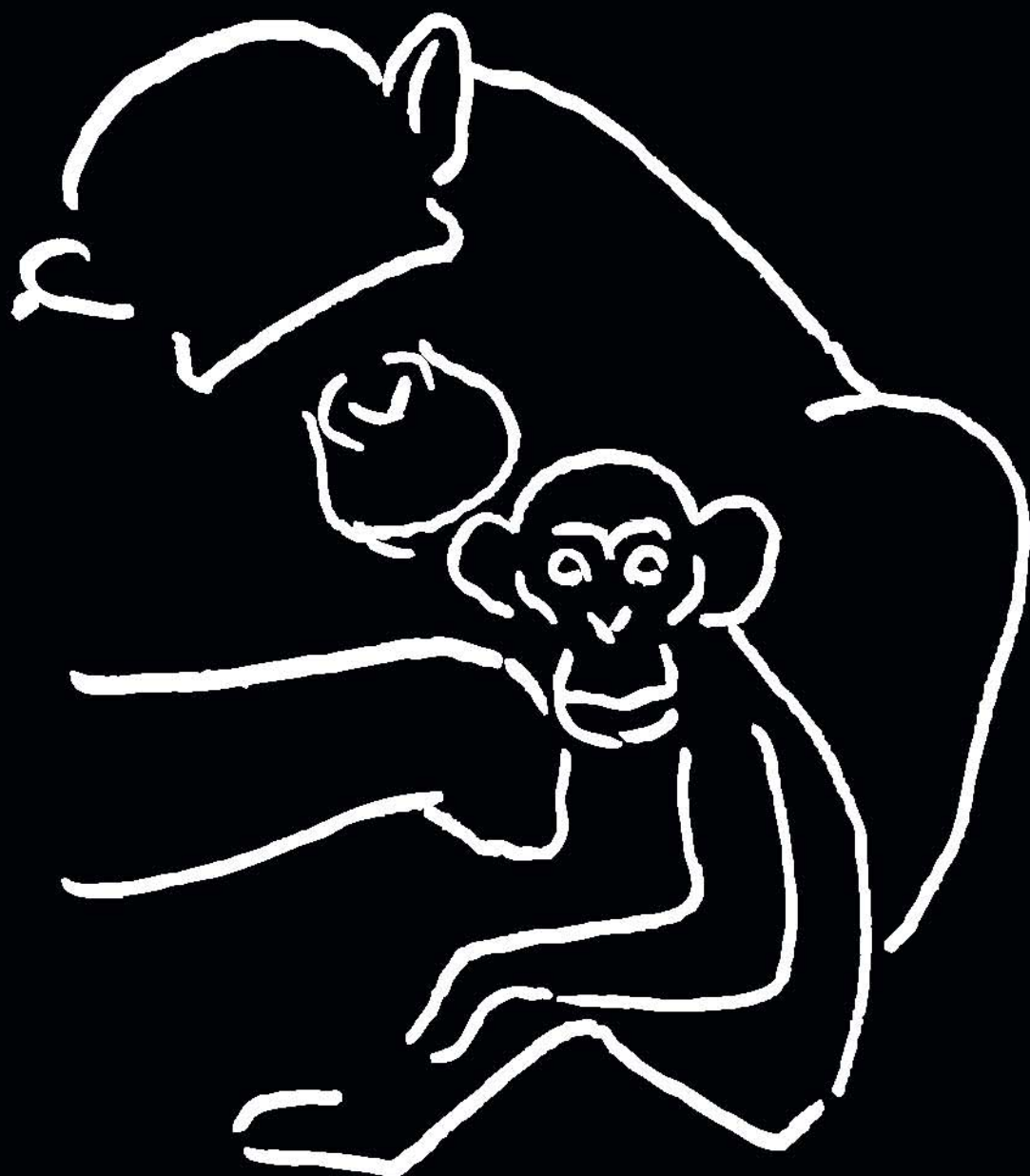
RECORDATORI

Editada per Zoo de Barcelona
 Parc de la Ciutadella, s/n. 08003-Barcelona.
 Telèfon: 93 225 67 80. Fax: 93 221 38 53
 Director: Rafael Cebrian
 Coordinació: Lourdes Ciriot, Isabel García Malet, Mercè Gómez, Cèlia González, Miquel Trepal, Laura Agüera, Anna Costa, Araceli Porcel, Virginia Pascual del Pobil
 Artistes: Jordi Hereu, Didac Ramirez, Ignasi Cardelus, J. Oriol Sabater i Coca, Miquel Trepal, Mre Teresa Abelló, Carme Esquerdo, Olga Solé, Eudald Carbonell, Lluís Colom, Montserrat Colell, Rafael López-Fel, Fernando Albericio, Cèlia González, Antoni Micó, Edward O. Wilson, Màrius Rubiralta, Philip V. Tobias, Salvador Filella, James F. McClintock
 Fotografia: Aniu del Zoo, Col·lecció Sabater Pi de la UB i Parc Científic de Barcelona
 Dibuixos: Col·lecció Sabater Pi

Realització i maquetació: RBA TALLER DE REVISTES
 Impressió: TECFOTO Dipòsit Legal: B.42605-2009

Fitxa botànica

La magnòlia

Magnolia grandiflora F. Magnoliàcies

És un arbre de port piramidal o arrodonit, amb fulles perennes i inconfusibles: grans, coriàcies i lluent. L'element que més impressiona són les flors, grans i aromàtiques, considerades per alguns botànics com la flor primigènia de les angiospermes. El seu nom, *magnòlia*, li va posar el gran naturalista suec Linneo, en honor del botànic francès Pierre Magnol, i determina un gènere format per unes 120 espècies d'arbres i arbusts, dividits en 3 grups: les magnòlies de fulla perenne, les de fulla caduca de floració primerenca o primaveral, i les de fulla caduca de floració tardana o estival.

Els fruits, semblants a una pinya, i d'uns 10 cm de longitud, tenen llavors de color vermell, rosa o marró, i es poden recol·lectar a la tardor, d'octubre a novembre, encara que les magnòlies reproduïdes per llavors triguen més a florir que les que es produeixen per esqueixos.

Les magnòlies són molt preuades com a arbres ornamentals, encara que la seva fusta també es fa servir en ebenisteria.

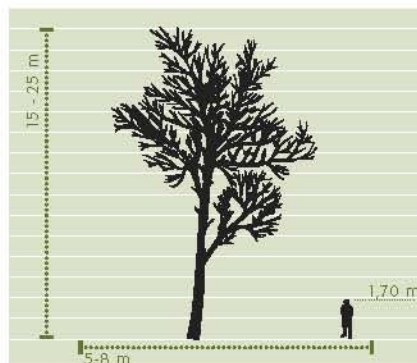
Sabieu que...

Aquest arbre forma part de la simbologia nord-americana, ja que va ser un dels emblemes de l'exèrcit confederat durant la guerra civil. Actualment representa l'estat de Mississipi i el de Louisiana.

S'han pogut identificar plantes de la família Magnoliàcies que van viure fa uns 85 milions d'anys. Això suposa que les magnòlies van ser pol·litzades originàriament pels escarabats, uns

Floració:	estiu
Color de la flor:	blanc
Fructificació:	tardor
Color fruit:	vermellós
Hàbitat:	bosc mixts de la plana costanera atlàntica

dels insectes més antics. Actualment, els principals insectes pol·litzadors de les magnòlies són les abelles.

On són?

Al Zoo hi ha un únic exemplar, que es troba damunt del llac de la granja. En el transcurs d'unes obres li van arrencar un tros d'escorça, però els jardiniers van aconseguir que remonés d'aquesta greu ferida.

Activitats 2010

Dissabtes d'aventura

Per a nens i nenes de 4 a 11 anys.
Activitat realitzada els dissabtes al matí.

Aprendre és divertit! Cada dissabte coneixeràs uns animals diferents. Els educadors/es del Zoo t'ajudaran a entendre com són i com viuen els teus animals preferits! T'emportaràs de record un petit quadern de treball i passatemps.

Calendari d'activitats:

- 9 de gener:** Què mengen els animals del Zoo?
- 16 de gener:** Et presentem els lleons marins i els dofins!
- 23 de gener:** Cangurs i ualabis
- 30 de gener:** Rècords animals
- 6 de febrer:** Pingüins i altres aus
- 13 de febrer:** Com aprenen els dofins?
- 20 de febrer:** Micos grans i petits.
- 27 de febrer:** Què fan els veterinaris del Zoo?
- 6 de març:** La casa dels rèptils.
- 13 de març:** La família Lleó Mari.
- 20 de març:** Explorem el Zoo!

Avanç del 2n trimestre de 2010
10 d'abril: Els dofins del Zoo

Dissabtes de 10 h a 13 h.

Per als socis Zoo-Club: 15,90 €.

Per als no socis de Zoo-Club: 23 €.

Només per als socis de Zoo-Club! Inscripció per a 3 dissabtes d'aventura diferents, descompte del 25%.

Inscripcions fins al dimecres anterior a la data de l'activitat. Cal fer el pagament de l'activitat en el moment de la inscripció. Places limitades.

Festes d'aniversari

Per a nens, nenes i adults. (Recomanada per a infants majors de 4 anys). Una festa inoblidable! Els teus amics i els animals del Zoo seran els convidats a la teva festa d'aniversari!

Podreu esmorzar i bufar les espelmes del pastís d'aniversari i ser feliçats pels dofins o pels animals del Terrari o conèixer la realitat dels primats. En tot moment estareu acompanyats per un educador/ra. El nombre mínim d'assistents per festa és de 10 persones.

Dissabtes i diumenges de 10.30 h a 13 h.

Per als socis Zoo-Club: 20,25 €.

Per als no socis de Zoo-Club: 24,10 €.

Cal fer el pagament del nombre mínim d'assistents en el moment de la reserva. Caldrà d'abonar 4,50 € per les places reservades que no es presentin, en concepte de menú.

Els secrets del Zoo

Activitats per a petits i grans realitzada els diumenges al matí.

Descobreix que a la ciutat també hi ha animals salvatges! Entén perquè salten els dofins! Aprèn el que menja un goril·la! Observa els animals del Zoo i esbrina els seus secrets!

Calendari d'activitats:

- 10 i 24 de gener:** Fauna urbana
- 6 i 20 de febrer:** Coneix els lleons marins i els dofins!
- 6 i 20 de març:** El Zoo portes endins

Avanç del 2n trimestre de 2010
10 d'abril: Coneix els lleons marins i els dofins

Diumenges de 10 h a 12.30 h.

Família sòcia de Zoo-Club: 25 € per família (inclou 2 adults i 2 infants). Suplement de 7 € per nen a partir del tercer.

Família no sòcia de Zoo-Club: 75 € per família (inclou 2 adults i 2 infants). Suplement de 15 € per nen a partir del tercer.

Inscripcions fins al dimecres anterior a l'activitat. Cal fer el pagament de l'activitat en el moment de la inscripció. Places limitades.

PROMOCIÓ ESPECIAL EXTRAORDINÀRIA:

Festes d'aniversari en grup

Aquest trimestre teniu la possibilitat de celebrar l'aniversari de diversos amics amb els animals del Zoo! Podreu esmorzar i bufar les espelmes del pastís d'aniversari i apropar-vos als animals del Terrari o conèixer la realitat dels primats. En tot moment estareu acompanyats per educadors/res.

PER A GRUPS DE MENORS DE 8 ANYS

Preus especials fins a 30 nens/es:
 ■ per als socis de Zoo-Club: 350 €/grup
 ■ per als no socis de Zoo-Club: 450 €/grup

PER A GRUPS DE MAJORS DE 8 ANYS

Preus especials fins a 40 nens/es:
 ■ per als socis de Zoo-Club: 450 €/grup
 ■ per als no socis de Zoo-Club: 550 €/grup.

Cal fer la reserva com més aviat millor. Cal fer el pagament de la festa d'aniversari en el moment de la reserva.

Dissabtes i diumenges de 10.30 h a 13 h.

Casals de Zoologia

Setmana Santa 2010

Per a nens i nenes de 5 a 13 anys.
Activitats per a les vacances escolars.

Vine a aprendre i gaudir amb els teus amics! Passa les vacances al Zoo! Podràs preparar i donar el menjar als animals, visitar les instal·lacions interiors i apropar-te a alguns animals. Els educadors i educadores t'ensenyaran moltes coses del Zoo i dels animals.

Programa

- 29, 30 i 31 de març i 1 d'abril de 2010**
- La granja i els ponis (de 5 a 8 anys)
- The Zoo in English! (de 9 a 10 anys)
- La volta al món en 80 espècies (de 5 a 13 anys, es fan grups per edats)

De 9 h a 16 h.

Per als socis de Zoo-Club: 142,40 €. Per als socis de Zoo-Club amb carnet de família nombrosa: 128 €.

Per als no socis de Zoo-Club: 158,00 €. Per al no socis del Zoo-Club amb carnet de família nombrosa: 142,40 €.

Hi ha un servei de guarda d'infants que obre una hora abans de l'inici del casal i tanca una hora després de la seva finalització (de 8 h a 17 h). Preu: 3,90 €/hora. Places limitades.

- **Inscripcions a partir del dia 8 de febrer de 2010**
- **Des del web: www.zoobarcelona.com**
- **MÉS INFORMACIÓ TRUCANT AL TELÈFON 902 457 545.**

INFORMACIÓ

☎ **902 457 545 de 9 h a 20 h**
RESERVES: www.zoobarcelona.com
 Departament d'Educació del Parc Zoològic de Barcelona
 Passeig de Circumval·lació, 3 - 08003 Barcelona
 Horari de secretaria: dilluns a divendres: 9 h a 13.30 h i de 15 h a 16.30 h

Curs de Primatologia Març 2010

Dimarts 2 de març INTRODUCCIÓ. EVOLUCIÓ I GENÈTICA DELS PRIMATS

■ Dra. Montse Ponsà. Biòloga. Departament de Biologia Cel·lular de la UAB.

Dimecres 3 de març TAXONOMIA

■ Rafael Cebrián. Cap del Departament d'Investigació del Zoo de Barcelona.

Dijous 4 de març DISTRIBUCIÓ I ESTAT DE CONSERVACIÓ DELS PRIMATS

■ Rafael Cebrián. Cap del Departament d'Investigació del Zoo de Barcelona.

Divendres 5 de març LOCOMOCIÓ I BIOMECÀNICA

■ Dr. Salvador Moyà. Professor de l'Institut Crusafont.

Dissabte 6 de març PRESENTACIÓ DE LA COL·LECCIÓ DE PRIMATS DEL PARC ZOOLÒGIC

■ Rafael Cebrián. Cap del Departament d'Investigació del Zoo de Barcelona.

Dimarts 9 de març ECOETOLOGIA (I): CONDUCTA TRÒFICA I ESTRATÈGIES ANTIPREDATÒRIES

■ Sònia Sánchez. Col·laboradora del Centre Especial de Recerca de Primats de la UB.

Dimecres 10 de març ETOEKOLOGIA (II): ÚS DE L'ESPAI

■ Dr. Carles Riba. Biòleg. Dept. de Metodologia i Ciències del Comportament. Facultat de Psicologia de la UB.

Dijous 11 de març COMUNICACIÓ EN PRIMATS

■ Dra. Mireia de Martín. Psicòloga. Departament de Metodologia i Ciències del Comportament. Facultat de Psicologia de la UB.

Divendres 12 de març SISTEMES D'APARELLAMENT I ESTRUCTURA SOCIAL

■ Bibiana Martín. Biòloga i cuidadora del Zoo de Barcelona.

Dissabte 13 de març PRÀCTIQUES: OBSERVACIÓ DELS PRIMATS DEL ZOO

■ Dra. Sandra Posada. Investigació Postdoctoral al Zoo de Barcelona.

Dimarts 16 de març CONDUCTA PARENTAL I ONTOGÈNIA

■ Dr. Xavier Manteca. Veterinari. Professor Titular d'Universitat i responsable del grup d'Etologia de la Facultat de Veterinària de la UAB.

Dimecres 17 de març CONDUCTA SOCIAL: COMPETICIÓ I COOPERACIÓ

■ Dra. Sandra Posada. Investigació Postdoctoral al Zoo de Barcelona.

Dijous 18 de març CONDUCTA CULTURAL

■ Dra. Montse Colell. Psicòloga. Departament de Psiquiatria i Psicobiologia Clínica de la UB.

Divendres 19 de març CAPACITATS COGNITIVES

■ Dra. Montse Colell. Psicòloga. Departament de Psiquiatria i Psicobiologia Clínica de la UB.

Dissabte 20 de març PRÀCTIQUES: REGISTRES EN PRIMATS

■ Bibiana Martín. Biòloga i cuidadora del Parc Zoològic del Zoo de Barcelona.

Dimarts 23 de març PROGRAMES D'ENRIQUIMENT DE LA CONDUCTA

■ Lara Carrasco. Professora Departament Psiquiatria i Psicobiologia Clínica. Facultat de Medicina de la UB.

Dimecres 24 de març MANTENIMENT DE PRIMATS EN CAPTIVITAT (I)

■ M. Teresa Abelló. Biòloga. Conservadora de primats i mamífers marins del Zoo de Barcelona.

Dijous 25 de març MANTENIMENT DE PRIMATS EN CAPTIVITAT (II)

■ Hugo Fernández. Veterinari del Zoo de Barcelona.

Divendres 26 de març CONSERVACIÓ 'IN SITU'

■ Sònia Sánchez. Professora de la UB i membre del Centre Especial de Recerca en Primats de la UB.

Dissabte 27 de març 10-12 h VISITA GUIADA A L'AULA SABATER PI, AL PARC CIENTÍFIC DE BARCELONA

**Dimarts 30 de març
EXAMEN.**

■ Marta Blanch. Departament d'Educació del Zoo de Barcelona.

Teoria: de dimarts a divendres de 19 a 21 h
Pràctica: dissabtes de 10 a 13 h

Lloc: Departament d'Educació del Zoo de Barcelona

220 € per a socis o estudiants
250 € per a no estudiants

Data límit de pagament: 18/02/2010

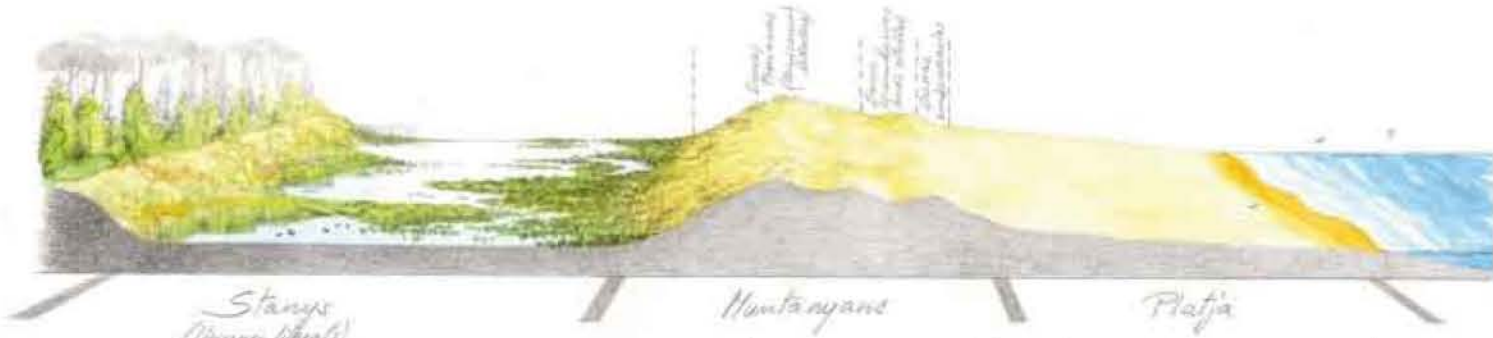
Properament... ESPECIALITZA'T: ELS CURSOS D'ESTIU DEL ZOO DE BARCELONA Més informació al web www.zoobarcelona.com

Dunes

Com imagineu que era la costa catalana fins fa poc menys d'un segle? Encara que costi de creure, gran part del nostre litoral, abans de ser envaït per les instal·lacions humanes, estava constituït per una formació costanera típica estructurada en tres franges contigües i paral·leles a la costa: la platja o frontera entre el medi marí i el terrestre, formada per sorres o graves procedents de l'erosió del mar i arrossegades pels corrents marins; els cordons de dunes, masses de sorra en moviment per l'efecte del vent, que acumula i mobilitza els grans més fins; i els aiguamolls, espais que retenen aigua de procedència diversa gràcies a la impermeabilització dels seus fons, formats per argiles i llim. Aquesta

formació litoral ocupava molts quilòmetres en el passat, però hem alterat tant la nostra costa que ara s'ha d'anar fins a llocs com la platja dels Muntanyans de Torredembarra (Tarragona), per poder contemplar-la. També el Parc dels Aiguamolls de l'Empordà, a Girona; el delta de l'Ebre, a Tarragona o la desembocadura del Llobregat, a Barcelona, ens mostren aquest tipus de formació, tot i que cadascuna tingui les seves peculiaritats i la seva història, com veiem en el Llobregat, on fa temps es van plantar pins pinyoners per fixar les dunes mòbils.

Les dunes ofereixen a les plantes, per l'escassa capacitat de retenció que té la sorra, un substrat molt pobre en aigua i nutrients, i per això la vegetació colonitzadora és molt especialitzada, adaptada a aquestes difícils condicions. Aquestes són extremes vora la platja, on les dunes en fase embrionària són més inestables, i a mesura que ens endinsem en la franja dunar i es guanya en estabilitat i en contingut de matèria orgànica, la coberta vegetal es fa més variada

Secció transversal de la Platja dels Muntanyans (Torredembarra). Tres franges litorals amb les dunes o muntanyans al centre. Les dunes primàries o embrionàries, amb un inici de colonització vegetal. Les secundàries presenten colonització intermèdia i les terciàries són habitades per una rica comunitat.

Notes de camp vora les dunes de Torredembarra. El borbó *Ammophila arenaria* és el gran protagonista de la colonització vegetal de les dunes, pel seu gran rizoma. A les zones amb sorra més estable podem veure la credeueta *Crucianella maritima*, amb les seves fulletes esquamiformes i apretades per reduir l'evapotranspiració. És fàcil descobrir la petita fauna dunar, com la sargantana cuallarga *Psammadromus algerus*, d'escames carenades i punxegudes.

A les dunes semi consolidades, hi abunda el timó marí *Teucrium polium*, també adaptat a la sequera. • Aquarel·la.

El sargantaner petit *Psammadromus hispanicus* és un altre dels petits rèptils que podem veure sota les mates aguantant petits insectes.

El borbó té un sistema extensiu y coberto que le permite captar la agua o variables y fija la arena, facilitando la colonización a otras plantas.

Dorsal o borbó *Ammophila arenaria* (ou morisco) La palmarca creixen sus bases, unas con pocas espigas.

Arriba espigada de creixent *Crucianella maritima*

Sargantana cuallarga *Psammadromus algerus*

Delimita de un flor al espai de un de sus fillos

Les oques vulgars *Anser anser* que hivernen a les maresmes del Guadalquivir acudeixen diàriament en grans bandades a les dunes del litoral, per ingerir sorra amb la qual ajudar els seus pedrers a triturar la dura "castanyuela", el seu principal aliment.

Grandes bandos de gansos vienen a las dunas para ingerir arena que del ayudada a triturar la castañuela.

Creixent y murcher otros animales fucuntros Los corrales.

Quando una mata se ve la arena desciende en capas e invade plantando el espacio de los corrales, causando la muerte de los pinos alcanzados.

Las huevas de las aves por algun sobro La noche anterior

Coto de Doñana. La franja de dunes mòbils té uns 3-5 km d'amplada, i les llacunes i maresmes del Guadalquivir s'estenen 30 km cap a l'interior. Es repeteix la coneguda estructura però sobredimensionada. Allà s'anomena "corrales" als espais lliures entre les dunes, amb pins i vegetació diversa que, amb el moviment dunar, desapareixen i tornen a aparèixer. Una rica fauna viu en aquest hàbitat tan dinàmic, on el linx ibèric *Lynx pardinus* és l'espècie més important. Jo només vaig veure les seves petjades i els seus excrements, però ja va ser prou emocionant.

En el passat, en molts indrets de la costa, l'home va ajudar de piner *Pinus pinea* per contenir i fixar les dunes, i ara ens trobem amb boscos d'aquesta espècie sobre ondulants sòls de sorra, com a Guardamar. • Aquarel·la.

Entre els invertebrats que habiten les dunes, l'escarabat arenícola *Scarites buparius* és espectacular. Les seves potes amb expansions i pèls abundants evidencien la seva adaptació al substrat sorrenc. • Aquarel·la.

La sargantana cua-roja *Acanthodactylus erythrurus*, anomenada així pel seu color vermell durant la fase juvenil, és la més característica de zones sorrenques. Fa poc vaig veure-la als Muntanyans. • Llapis de grafit i aquarel·la.

El Zoo i Renfe et porten als zoos d'Europa!

El juny passat vam realitzar el **SORTEIG** de 6 bitllets d'InterRail entre tots els socis que va portar-nos les butlletes d'actualització de les vostres dades, i aquests van ser els socis guanyadors:

Família Sierra-Llorca

Família González-García

A les fotos veiem aquests socis afortunats al Zoo rebent el premi per part del responsable d'Alta Velocitat i Llarga Distància de Renfe, Sr. Jaime de la Morena (esquerra) i del director del Zoo, Sr. Miquel Trepà (dreta).

Des del Zoo Club, felicitem els guanyadors, que han pogut conèixer tres zoos europeus, els de **Zürich, Rotterdam i Viena**. Un viatge inoblidable, segons ens han explicat!

Fotos del viatge de la família Sierra-Llorca

Millores en els accessos

Per tal que sigui més ràpid per a vosaltres accedir al Zoo els dies de més afluència de públic, estem fent millores a les entrades. Hem començat per l'entrada del carrer de Wellington, on hem habilitat un **ACCÉS RÀPID**, que trobareu a la dreta de les taquilles. Utilitzeu-lo i tindreu prioritat d'accés pels torns!

Aquests són tots els avantatges que teniu actualment:

- 🐾 Entrar al Zoo sense haver de fer cues a través de l'Accés ràpid
- 🐾 Participar en les nostres activitats educatives amb un descompte especial
- 🐾 Celebrar un aniversari diferent al Zoo a preu d'amics
- 🐾 Tastar els menús especials per a vosaltres.
- 🐾 10 % de descompte a les botigues del Zoo
- 🐾 10 % de descompte en el lloguer de cotxets elèctrics
- 🐾 Preu especial al trenet elèctric del Zoo
- 🐾 Preu de soci a les exposicions singulars que es facin al Zoo
- 🐾 20 % de descompte en la vostra entrada al TIBIDABO
- 🐾 25 % de descompte a Illa Fantasia
- 🐾 10 % de descompte als hotels del grup Costa Brava Verd Hotels i Petits Grans Hotels de Catalunya
- 🐾 1 entrada gratuïta amb la compra d'1 entrada al Museu Olímpic de Barcelona
- 🐾 Viatges a mida a Tanzània amb l'agència Tabía Safaris a preus exclusius per a vosaltres **No us oblideu d'identificar-vos com a socis!**
- 🐾 Descomptes especials per tenir cura de la vostra boca a Odontquality
- 🐾 Rebre la revista del Zoo a casa
- 🐾 Fer-vos *Amics del Zoo* a partir dels 18 anys i ajudar-nos en activitats diverses al parc

Eya! Recordeu també que...

- 🐾 Per entrar al Zoo, és **IMPRECINDIBLE** que vingueu **TOTS** amb el vostre carnet i **QUE PORTI LA FOTO** corresponent.
- 🐾 El carnet és **PERSONAL I INTRANSFERIBLE** i **NO** el podeu deixar a altres persones.

Complir aquestes senzilles normes de control i seguretat no costa gens i us permet gaudir més la vostra visita al Zoo!

N'estem preparant més!
Al web del Zoo trobareu més informació detallada de tot plegat.
La darrera novetat és un 10 % de descompte en les entrades al Poble Espanyol de Barcelona, que també s'aplicarà si veniu acompanyats d'1 nen de 4 a 12 anys, 1 estudiant o 1 jubilat que no sigui soci del Zoo Club.

Col·laboren

PATROCINADORS

PATROCINADORS PROGRAMES DE RECERCA I CONSERVACIÓ

COL-LABORADORS

ADOPTANTS

Les empreses i entitats ADOPTANTS col·laboren amb el Zoo fent una aportació econòmica destinada al manteniment d'espècies i instal·lacions, i per al desenvolupament de programes educatius, de conservació i de recerca.

Cocodril del Siam

Cigonya

Tortuga gegant de les Seychelles

CERVEZA
SIN ALCOHOL

**FREE
Damm**

MÁS SABOR. MENOS CALORÍAS

ALC 0,0% VOL

CERVEZA
SIN ALCOHOL

**FREE
Damm**

MÁS SABOR. MENOS CALORÍAS

ALC 0,0% VOL

**FREE
Damm**

La 0,0%
més baixa
en calories

LA YOYO... i LA SUSI

Són i companyesi... viuen a Barcelona